

บทที่ 8 ประเพณีสังคมพื้นบ้าน

ขนบธรรมเนียมประเพณีในสังคมต่าง ๆ ทั่วโลก เป็นเรื่องที่อยู่ในความสนใจของนักคติชนวิทยาจำนวนมาก ทั้งการศึกษาวิวัฒนาการ ความแตกต่าง และการประเมินบทบาทของขนบธรรมเนียมประเพณีเหล่านี้ในการพัฒนาของรูปแบบและของวัฒนธรรม โดยศึกษาไปตามเชื้อชาติ สิ่งแวดล้อม และการติดต่อกับผู้คนในกลุ่มเชื้อชาติอื่น

ถึงแม้ว่าขนบธรรมเนียมจะมีลักษณะเป็นสถาบันสังคมก็ตาม แต่ในวงวิชาการด้านคติชนวิทยาก็ได้รวมสถาบันนี้เข้าอยู่ในประเภทของคติชนด้วย สาเหตุที่นำมารวมก็คือ สถาบันนี้คือผลผลิตของจิตใจของมนุษย์ ซึ่งมีเงื่อนไขตามสภาพแวดล้อม เช่นเดียวกับข้อมูลอื่น ๆ ของคติชน เช่น ความเชื่อ หรือเรื่องราวต่าง ๆ และมีลักษณะแบบเดียวกันกับข้อมูลเหล่านั้นคือ ไม่มีตัวตน มองไม่เห็น สัมผัสไม่ได้ อันเป็นลักษณะที่ตรงกันข้ามกับศิลปะและหัตถกรรม ซึ่งเป็นผลผลิตทางวัตถุจากการประดิษฐ์ของมนุษย์และอุตสาหกรรมด้วย สถาบันเหล่านี้จะเป็นผู้กำหนดกรอบที่ความเชื่อและเรื่องราวต่าง ๆ คงอยู่ในนั้นได้ และความเชื่อกับเรื่องราวต่าง ๆ ก็ได้รูปแบบมาจากกรอบนี้เอง และเพิ่มเติมสืบขึ้นมา

คำว่าขนบธรรมเนียมในที่นี้ใช้ในความหมายของคำว่า custom ในภาษาอังกฤษ ซึ่งพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานแปลคำขนบธรรมเนียมว่า แบบอย่างที่นิยมกันมา¹ อย่างไรก็ตาม นักคติชนวิทยาที่มีชื่อเสียงอย่างแจน แฮโรลด์ บรุนแวนด์ ก็มีความเห็นว่า คำว่า custom นั้น ในวงการคติชนวิทยาได้อ้างถึงอยู่เสมอ ๆ แต่ก็ยังมีคำจำกัดความที่คลุมเครือ ไม่ได้แบ่งเป็นหมวดหมู่อย่างชัดเจน เข้าใจไม่แจ่มแจ้งและมีคนศึกษาไว้ไม่มากนัก ถึงแม้ว่าจะมีข้อมูลมากมายที่กระจัดกระจายอยู่ตามหนังสือพิมพ์ของท้องถิ่นก็ตาม แต่ก็ไม่มีการศึกษาเรื่องนี้ในด้านคติชนวิทยาอย่างสมบูรณ์แบบและเชื่อถือได้ ดังนั้นจะพบว่าคำ ๆ นี้ มักปรากฏในข้อมูลคติชนที่เป็นเรื่องของ “วิถีชาวบ้าน” (folkways) “ประเพณีที่ปฏิบัติกันมา” (usage) หรือ “สถาบันสังคม” (social institution) หรือปรากฏร่วมกับความเชื่อ หรือคติชนที่เป็นวัตถุ

บรุนแวนด์มีความเห็นว่าคำว่า custom นี้ มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับความเชื่อโชคลาง (superstition) และมีลักษณะเหมือนกับความเชื่อนี้ตรงที่ว่า มันเกี่ยวข้องกับส่วนประกอบทั้งที่

เป็นถ้อยคำและไม่ใช้ถ้อยคำที่นำมาใช้ในสถานการณ์เฉพาะ แต่ก็ต่างกันตรงที่ว่า custom ที่แท้จริงจะไม่เกี่ยวกับความศรัทธาในผลลัพ์อันศักดิ์สิทธิ์ที่เกิดขึ้นจากการใช้นี้ ดังนั้นคำว่า custom ที่รวมเอาความเชื่อเก่าแก่ดั้งเดิมที่เป็นเรื่องเหนือธรรมชาติไว้ ควรจะจัดไว้ในหมวดหมู่ของ “ความเชื่อ โชคกลาง” ²

ความหมายของ custom

คำว่า custom ซึ่งต่อไปนี้จะใช้ว่า ขนบธรรมเนียม ตามที่บรูเนอแว่นส์อธิบายไว้ นั้น หมายถึง การปฏิบัติไปตามประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิม อันเป็นแบบอย่างของพฤติกรรมของปัจเจกบุคคล หรือธรรมเนียมปฏิบัติของชีวิตสังคม ซึ่งถ่ายทอดแบบปากต่อปาก หรือถ่ายทอดด้วยการเลียนแบบ และมีสิ่งที่ทำให้แบบอย่างการปฏิบัตินี้ฝังลึกแน่นหนาหลายอย่าง คือความกดดันทางสังคม การปฏิบัติร่วมกัน และอิทธิพลของพ่อแม่ บรูเนอแว่นส์สรุปว่า ถ้าขนบธรรมเนียมนี้เกี่ยวข้องกับวันเทศกาล นักชดถุกษ์ หรือการเฉลิมฉลองใด ๆ ก็จะเรียกว่า ขนบธรรมเนียมตามปฏิทิน (calendar custom) และถ้าหากเหตุการณ์แบบนี้ทำให้มีการเฉลิมฉลองหรืองานรื่นเริงประจำปีในชุมชนใดชุมชนหนึ่ง โดยที่ผู้คนทั้งหมดในชุมชนรับรู้ ก็จะเรียกว่า เทศกาล (festival) ³

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายคำว่า custom ไว้ดังนี้

custom ธรรมเนียม แบบอย่างพฤติกรรมที่สังคมกำหนดไว้ แล้วสืบต่อกันมาด้วยประเพณี และถ้ามีการละเมิดก็จะถูกบังคับด้วยการที่สังคมไม่เห็นชอบด้วย ธรรมเนียมนั้นไม่มีการสนับสนุนช่วยบังคับจากรัฐเหมือนอย่างตัวบทกฎหมาย และไม่มีการอนุมัติหรือลงโทษเด็ดขาดอย่างจารีต ธรรมเนียม ไม่มีน้ำหนักการยอมรับแน่นอนเท่าสถาบัน แต่มีความหมายความสำคัญมากกว่าสมัยนิยม หรือความเคยชินปฏิบัติตามสัญญา ⁴

ส่วนสารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา - มานุษยวิทยา อธิบายไว้ดังนี้

custom (ขนบธรรมเนียม)

ขนบธรรมเนียม คือ แบบแห่งความประพฤติของกลุ่มชนซึ่งสังคมกำหนดขึ้น และบุคคลในสังคมยอมรับยึดถือปฏิบัติสืบต่อ ๆ กันมา จนกลายเป็นความนิยมหรือเป็นวิถีแห่งชีวิต และหากมีผู้ละเมิดหรือฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติ ก็จะได้รับ ความไม่พอใจจากสังคม (social disapproval) คำว่า “ขนบธรรมเนียม” มีความหมายกว้างขวางมาก เมื่อกล่าวถึงขนบธรรมเนียมโดยทั่วไปเรามักจะเน้นถึงวิธี

ปฏิบัติตัวในโอกาสต่าง ๆ ที่ถูกต้องและสังคมยอมรับเฉพาะเขตวัฒนธรรมนั้น ๆ ซึ่งมีอยู่มากมาย เช่น ขนบธรรมเนียมในการรับประทานอาหาร การพบปะ การรับแขก การเลี้ยงดูเด็ก เป็นต้น วิธีปฏิบัติในโอกาสต่าง ๆ ดังกล่าวนี้ จะมีแบบแผนกำหนดไว้

ขนบธรรมเนียมมีลักษณะเป็นเรื่องการปฏิบัติตนในทางส่วนตัว (personal) หรือเป็นเรื่องของบุคคลที่ปฏิบัติต่อกันเป็นส่วนบุคคล การไม่ปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม ไม่ถือว่าเป็นความชั่วร้ายแรง ผู้ที่ไม่ปฏิบัติตามอาจได้รับโทษอย่างไม่เป็นทางการจากสังคม หรือถือว่าเป็นการละเมิดกฎของสังคมอย่างร้ายแรง⁵

Macmillan Dictionary of Anthropology อธิบายว่า **custom** คือวัฒนธรรมประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิม หรือรูปแบบต่าง ๆ ของพฤติกรรมที่มีอยู่ในกลุ่มสังคม ความคิดเกี่ยวกับคำ ๆ นี้ไม่เพียงแต่หมายถึงพฤติกรรมที่เกิดขึ้นซ้ำ ๆ กันเท่านั้น แต่ยังเป็นมิติที่กำหนดไว้ในประเพณีด้วย นั่นก็คือพฤติกรรมที่เป็นไปตามประเพณีเป็นปกติวิสัยที่เป็นของสมาชิกของสังคม หรือคาดหวังว่าสมาชิกของสังคมจะปฏิบัติในสถานการณ์แวดล้อมที่กำหนดให้ การประพฤติในทางตรงกันข้ามกับขนบธรรมเนียมจะมีผลให้ถูกลงโทษ การลงโทษนี้เกิดจากการที่สังคมไม่ยอมรับ ซึ่งอาจเป็นการขับออกจากหมู่ (ostracism) หรือเป็นการลงโทษแบบอื่น ๆ⁶

ความหมายของขนบธรรมเนียมดังที่กล่าวมานี้ ทำให้บรูเนเวนดลงความเห็นว่าการถ่ายทอดข้อมูลของคติชนก็เป็นขนบธรรมเนียมอยู่ในตัวของมันเอง เช่น การเล่าเรื่องราวสู่กันฟัง การขับเพลง การทายปริศนา การละเล่น ฯลฯ เป็นการกระทำหรือการแสดงออกแบบที่เป็นขนบธรรมเนียมทั้งสิ้น เนื่องจากการคงอยู่ของข้อมูลเหล่านี้ขึ้นอยู่กับประเพณีปรัมปรามากกว่าการควบคุมอย่างตั้งใจหรืออย่างเป็นทางการ และการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างขนบธรรมเนียมกับข้อมูลคติชนนั้นก็ เป็นลักษณะอย่างเดียวกันกับการศึกษาชาติพันธุ์วรรณาของนักมานุษยวิทยานั้นเอง

ขนบธรรมเนียม เป็นข้อมูลที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาชาติพันธุ์ เป็นการศึกษาเชิงพรรณนาในเรื่องประเพณีปรัมปราของกลุ่มเฉพาะ หรือเฉพาะท้องถิ่น ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดการศึกษารเปรียบเทียบขึ้น และทั้งชาติพันธุ์วิทยากับชาติพันธุ์วรรณายังเกี่ยวข้องกับการศึกษาวัฒนธรรมของสังคมดั้งเดิม เมื่อการศึกษาแบบนี้ได้รับความสนใจมากขึ้น ก็พัฒนาขึ้นมาเป็นการศึกษาวิถีชีวิตพื้นบ้านหรือ folklife อันหมายถึงเรื่องราวในประเพณีปรัมปรา พฤติกรรม และวัฒนธรรมวัตถุของกลุ่มพื้นบ้านกลุ่มใดก็ได้ โดยเน้นข้อมูลประเภทอนุปาฐะ และข้อมูลที่บางส่วนเป็นอนุปาฐะ

อย่างไรก็ตาม บรูเนอแวนด์เน้นว่า "ไม่ว่าชนบธรรมเนียมทั้งหมดจะยังเป็นข้อมูลคติชนที่ยังมีชีวิตอยู่เสมอไป เนื่องจากสิ่งที่กลายเป็นส่วนหนึ่งของชาติ คือปฏิบัติกันในชาติจนเป็นสิ่งที่แยกไม่ออก และคนทั้งประเทศประพฤติปฏิบัติอย่างเดียวกันหมด จะเรียกว่าชนประเพณี หรือธรรมเนียมปฏิบัติ (manners) หรือเรียกว่าจารีต (mores) ถึงแม้ว่ากำเนิดของสิ่งเหล่านี้จะมาจากคติชน และพลังที่สนับสนุนให้สิ่งเหล่านี้ยืนยงอยู่ได้จะเป็นพลังที่สืบทอดมาตามแบบประเพณีปรัมปราก็ตาม

นักคติชนวิทยาจะศึกษาเกี่ยวกับชนบธรรมเนียมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากมายและหลากหลาย ที่คงอยู่ในกลุ่มพื้นบ้านมากกว่าจะเน้นในสิ่งที่เป็นของประชากรทั้งหมดในชาติ ซึ่งชนบธรรมเนียมนี้มักจะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์สำคัญ หรือเหตุการณ์ที่เป็นพิเศษ โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับ "พิธีผ่านภาวะ" หรือ rites of passage

พิธีกรรมแห่งชีวิตของปัจเจกบุคคล

งานพิธีหรือพิธีการในสังคมนั้นมีลักษณะเป็นสองแง่มุม คือลักษณะที่เป็นการทำประโยชน์ให้กับคนหมู่มากประการหนึ่ง และอีกลักษณะหนึ่งเกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา และเวทมนตร์มายา ซึ่งลักษณะอย่างแรกเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสังคม ลักษณะอย่างหลังเกี่ยวข้องกับปัจเจกบุคคลในสมัยโบราณ ในกลุ่มของผู้คนที่ไม่มีตัวหนังสือใช้ การประกอบพิธีต่อหน้าพยานเป็นเพียงวิธีการที่จะยืนยันว่า มีเหตุการณ์หรือการกระทำที่สำคัญที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามปกติ และเมื่อผู้คนเหล่านี้มีตัวหนังสือใช้แล้ว การประกอบพิธีนี้ก็ยังมีต่อมาเป็นเวลานาน

เสฐียรโกเศศ กล่าวถึงพิธีเช่นนี้ไว้ในหนังสือประเพณีเกี่ยวกับชีวิตว่า

"ในเวลาชั่วชีวิตของคน ตั้งแต่เกิดมาจนกระทั่งตาย ซึ่งเรียกว่าอายุ ย่อมผ่านเหตุการณ์ที่ถือกันว่าสำคัญเป็นระยะ ๆ มา เมื่อแรกเกิด ก็ต้องทำพิธีเกี่ยวกับเกิดเพื่อให้แน่ใจเป็นประกันว่าเด็กที่เกิดมานั้นจะมีชีวิตรอดได้ ไม่ตายเสียใน 3 วัน 7 วัน และมีความเจริญเติบโต จนกว่าจะย่างเข้าเขตรยะที่จะเป็นผู้มีวัยรุ่น จึงทำพิธีตัดจุก เพื่อแสดงว่าพ้นจากวัยเด็กแล้วจะได้เป็นคนมีกำลังใจมั่นคงประพฤติแต่สิ่งที่ชอบที่ควร ว่าเฉพาะผู้ชายยังจะต้องเข้าพิธีบวชเรียนอีกระยะหนึ่ง แล้วถึงระยะมีเหย้ามีเรือนซึ่งต้องเข้าพิธีแต่งงาน เพื่อความสุขความเจริญแก่ครอบครัว และในที่สุดก็ถึงพิธีเกี่ยวกับการตาย เพื่อให้มีชีวิตอยู่เป็นสุขในโลกหน้า

พิธีเหล่านี้เมื่อทำสืบ ๆ ต่อกันมา ก็เกิดเป็นประเพณีเกี่ยวกับชีวิตขึ้น ฝรั่งเศสเรียกประเพณีอย่างนี้เป็นคำเฉพาะว่า rite de passage ซึ่งมีอยู่ด้วยกันทุกชาติทุกภาษา ทั้งที่ยังเป็นป่าเถื่อนอยู่

และที่เจริญแล้ว พิธีที่ทำ ถ้าว่าด้วยความเจตนาที่กระทำ ก็ลงรอยเดียวกัน คือเพื่อความสุขความเจริญ แต่ถ้าว่าด้วยรายละเอียด ก็มีต่าง ๆ ที่คล้ายคลึงกันก็มี ที่ไม่เหมือนกันก็มี ทั้งนี้ก็มีมาแต่เหตุทางวัฒนธรรมและสังคมเป็นส่วนใหญ่

ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต ฝรั่งเศสถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของสถาบัน (institution) เพราะเป็นประเพณีที่ลงรูประเบียบแล้วไม่มากก็น้อย ซึ่งคนในหมู่คณะตั้งขึ้นโดยตรงหรือโดยปริยาย เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งมีค่าแก่ส่วนรวม เราเรียกว่า *ขนบประเพณี* เพราะเป็นประเพณีที่มีระเบียบแบบแผนที่คนในหมู่คณะประพฤติสืบ ๆ ต่อกันมาแต่ปฐมปรา”⁸

ในแต่ละชุมชน ไม่ว่าจะประชุมชนที่เจริญแล้วหรือด้อยความเจริญก็ตาม ต่างก็ให้ความสำคัญกับการที่จะรับรองว่า ใครเกิดมาในชุมชน ใครได้ใครเป็นภรรยา ใครที่ได้จากไปสู่อุ “ชนกลุ่มใหญ่” โดยที่ได้รับการยอมรับ ความสำคัญนี้ทำให้เกิดมีการประกอบพิธีบางอย่างขึ้นมา เพื่อเป็นสัญลักษณ์หรือเครื่องแสดงการเปลี่ยนแปลงจากภาวะที่เป็นอยู่ หรือจากเงื่อนไขอย่างหนึ่งในชีวิต ไปเป็นอีกภาวะหนึ่งหรือเงื่อนไขหนึ่ง และในกลุ่มสังคมวัฒนธรรมที่ด้อยหรือต่ำ ความสำคัญนี้จะเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่าเลขทีเดียว

การประกอบพิธีต่าง ๆ นี้ มักจะทำการในช่วงการเกิด การเข้าเป็นสมาชิกใหม่ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง การแต่งงาน และการตาย และมักจะเป็นพิธีการที่ละเอียดลออ ซับซ้อน ในแต่ละสังคมทั่วโลกนี้จะมีหลักใหญ่ ๆ เหมือนกัน แต่รายละเอียดของพิธีจะต่างกันมาก

อาร์โนลด์ ฟาน เจนเนป (Arnold van Gennep) เป็นผู้บัญญัติคำว่า Rites de Passage ขึ้นมา และพิจารณาว่าคำนี้หมายถึง ชุดหรือลำดับของงานพิธีที่มีลักษณะอย่างเดียวกัน และขยายตัวมาเป็นเวลายาวนาน เขาจำแนกพิธีเหล่านี้ออกเป็น 3 ขั้นตอนคือ

1. พิธี แยกตัว ออกมาทีละน้อยจากภาวะการดำรงอยู่ที่มีอยู่ก่อน
2. พิธีที่เป็นช่วง *ระหว่างชายขอบ* คือช่วงที่กำลังเปลี่ยนแปลง บุคคลที่อยู่ในช่วงนี้ อยู่ในระยะที่กำลังแยกตัวออกจากภาวะแรก แต่ยังไม่ได้รับการยอมรับเข้าไปสู่ภาวะที่สอง การใช้ชีวิตของเขาจะอยู่ในวงจำกัด จนกว่าจะมีความเปลี่ยนแปลงต่อไป
3. พิธีที่เป็น *การรวมตัว* ปึงเจกบุคคลเข้าไปอยู่กับชุมชนใหม่

ในระหว่างที่บุคคลอยู่ในภาวะทั้ง 3 ขั้นตอนนี้ จะมีการใช้เวทมนตร์คาถาและเครื่องรางของขลังประกอบในการประกอบพิธี และมีการกระทำตามความเชื่อในพิธีกรรมนั้น ๆ ด้วย⁹

พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน อธิบายว่า **rites of passage** คือ **พิธีผ่านภาวะ** หมายถึง พิธีที่กระทำในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ของชีวิต หรือในช่วง

ระยะที่ผ่านพ้นจากสถานภาพหนึ่งไปสู่อีกสถานภาพหนึ่ง เช่น ตอนเกิด ตอนเข้าวัยรุ่น ตอนแต่งงาน และตอนตาย ¹⁰

พจนานุกรมศัพท์คติชน ให้คำอธิบาย rites de passage ว่าหมายถึงพิธีการเปลี่ยนแปลงจากสถานภาพหนึ่งไปสู่อีกสถานภาพหนึ่ง (rites of transition) ซึ่งเป็นศัพท์ภาษาฝรั่งเศสที่นักมานุษยวิทยายุโรปทั้งหลายนำมาใช้เพื่อรวมเอาพิธี และงานฉลองต่าง ๆ ทั้งหมดที่เป็นเครื่องนำปัจเจกบุคคลเข้าไปสู่วิถีทางการดำเนินชีวิตแบบใหม่ หรือสถานภาพใหม่ในชีวิต ซึ่งอาร์โนลด์ ฟาน เจนเนป อธิบายคำนี้ว่าเป็น “พิธีที่มาพร้อมกับความเปลี่ยนแปลงทุกครั้งในเรื่องสถานที่ ภาวะ สถานภาพสังคม และอายุ” พิธีต่าง ๆ เหล่านี้คงอยู่ในวัฒนธรรมทุกแห่ง ไม่ว่าจะ เป็นโบราณหรือปัจจุบัน ไม่ว่าจะ เป็นกลุ่มคนสมัยดั้งเดิม ชาวชนบท หรือคนเมือง ¹¹

ในสังคมต่าง ๆ ทั่วโลก จะมีขั้นตอนการผ่านภาวะของปัจเจกบุคคลอยู่ 4 ขั้นตอน คือ

การเกิด (Birth)

การแรกรับ หรือการเข้าเป็นสมาชิกใหม่ของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง (Initiation)

การสมรส (Marriage)

การตาย (Death)

ขั้นตอนทั้งสี่ขั้นตอนนี้ถือว่าเป็นช่วงเวลาวิกฤต ซึ่งทำให้ผู้คนเกิดความกลัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมดั้งเดิม ซึ่งมักจะพิจารณาว่าวงจรชีวิตของบุคคล ก็คือการเดินทางจากขั้นตอนที่บุคคลสามารถดำรงอยู่ได้ ไปยังขั้นตอนอื่น ๆ ที่ยังไม่ทราบอนาคต การที่จะเปลี่ยนจากขั้นตอนหนึ่งไปยังอีกขั้นตอนหนึ่งได้อย่างเหมาะสมและปลอดภัย จะต้องได้รับความช่วยเหลือจากพลังอำนาจที่เหนือธรรมชาติ ซึ่งมีอำนาจปัดเป่าวิกฤตการณ์ให้ผ่านพ้นไปได้

พิธีผ่านภาวะ

การเกิด

คำที่เกี่ยวข้องกับการเกิด ที่อธิบายไว้ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน มีดังนี้

rites, birth พิธีการเกิด พิธีที่ทำกันเวลาเด็กแรกเกิดตามประเพณีดั้งเดิมของหลายสังคม มีจุดประสงค์เพื่อชำระล้างราศีในการคลอดให้หมดสิ้นไปจากมารดาและบุตร เพื่อปกป้องคุ้มครองทารกจากภูตผีปิศาจ และเพื่อให้ทารกมีกำลังวังชาแข็งแรง ¹²

rites, purification พิธีทำให้บริสุทธิ์ พิธีในหลายเผ่าชน เพื่อให้มารดาและบุตร สะอาดบริสุทธิ์จากสิ่งโสโครกในการคลอด ในบางสังคมหรือบางวัฒนธรรม มนุษย์มีความหวาดกลัว การตั้งครุฑและการคลอดบุตร ซึ่งเป็นเรื่องลึกลับ มีความเชื่อว่าหญิงมีครรภ์เป็นบุคคลผิดปรกติ และสามารถนำภัยพิบัติมาสู่ชุมชนได้ จึงต้องมีการควบคุมและข้อห้ามต่าง ๆ ถึงขนาดบังคับให้ไป อยู่ตามลำพังแยกจากครอบครัวของตัวเองก็มี เมื่อคลอดแล้วทั้งมารดาและบุตรอาจถูกกักตัวไว้ให้ ผ่านพิธีกรรมทำให้บริสุทธิ์เสียก่อน โดยปรกติแล้วจะต้องทำพิธีทำลายสายสะดือของทารกเพื่อ ปิดเป่าอันตรายที่จะมีได้¹³

การเกิด คือการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญขึ้นตอนแรกของชีวิตมนุษย์ พิธีต่าง ๆ หรืองานฉลอง ที่เกี่ยวกับความเชื่อ พิธีทางศาสนา หรือข้อห้ามที่เกี่ยวกับการเกิด ล้วนจัดอยู่ในเรื่องของพิธีผ่าน ภาวะทั้งสิ้น โดยทั่วไปแล้ว การเกิดและวัยทารกเป็นภาวะที่คนในทุกระยะเชื่อว่าเต็มไปด้วยอันตราย ทั้งตัวมารดาและทั้งตัวเด็กด้วย ในบางสังคม อันตรายนี้ยังอาจขยายไปถึงญาติพี่น้อง และขยายไป ถึงที่สุดคือคนในชุมชนทั้งหมด ผู้คนจะแสดงความกลัวในเรื่องหลายเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเกิด เช่น กลัวจะมีอันตรายถึงแก่ชีวิตในตอนคลอด กลัวการตกเลือด กลัวทารกจะไม่รอด กลัวพลัง อำนาจอันชั่วร้ายที่จะเข้าครอบงำทำอันตรายร่างกายที่อ่อนแอของมารดา และร่างกายที่ยังไม่เจริญ เติบโตของบุตร ดังนั้นจึงมีการคิดหาวิธีการป้องกัน เพื่อให้มารดาและบุตรที่เกิดใหม่ปลอดภัย สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ในโลกนี้ และวิธีการป้องกันนี้มีอยู่ในสังคมต่าง ๆ ทั่วโลก ซึ่งเครื่องป้องกัน นี้จะเกี่ยวข้องกับทางร่างกายมากกว่าเกี่ยวข้องกับอันตรายจากสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่ส่วนใหญ่แล้ว วิธีการป้องกันจะเป็นแบบที่นำเอาส่วนประกอบทางธรรมชาติ และความเชื่อทางศาสนาเข้ามาผสม ผสานกัน

สังคมบางแห่งในโลกนี้ ซึ่งก็เป็นเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่พยายามทำให้การคลอดบุตร และการเลี้ยงดูทารกเป็นเหมือนปรากฏการณ์ธรรมชาติ คือไม่ได้ต้องการความช่วยเหลือจากสิ่งเหนือ ธรรมชาติเลย แต่ถึงแม้ว่าจะเป็นเช่นนี้ วิทยาศาสตร์การแพทย์ส่วนใหญ่ที่สุดดีแพทย์กับแพทย์ ผู้เชี่ยวชาญทางกุมารเวชศาสตร์ ก็มีบทบาทบางอย่างร่วมกับหมอตำแย และหมอผีในสมัยดั้งเดิม คือทุกฝ่ายจะพยายามทำให้การคลอดบุตรนั้นปลอดภัย และช่วยให้ทารกมีชีวิตรอดพ้นช่วงระยะ อันตรายไปได้

สำหรับเรื่องของ การเกิดในสังคมไทยนั้น ผู้ที่ศึกษาไว้อย่างละเอียดคือ เสฐียรโกเศศ ซึ่งได้ กล่าวนำเรื่องไว้ดังนี้

“เกิดและตายเป็นของคู่กัน เกิดเป็นเบื้องต้น และตายเป็นเบื้องปลายแห่งชีวิตของคนแต่ละคน เพราะฉะนั้นเกิดและตายจึงต่อเนื่องเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มนุษย์ถือเหตุการณ์ทั้งสองนี้เป็นตอนสำคัญ เพราะเป็นบั้นต้นและบั้นปลายแห่งชีวิต ต้องประกอบกิจพิธีกรรมตามประเพณี เพื่อประโยชน์แห่งความสุขในโลกนี้และโลกหน้า ว่าเฉพาะตอนเกิด แม้มีเรื่องต้องทำตามลัทธิประเพณีน้อยกว่าตอนตาย แต่ก็มีเรื่องกระดูกกระดูกอยู่มาก ซึ่งมาบัดนี้เสื่อมคลายการถือและค่อยหมดไป เปลี่ยนเป็นความคิดเห็นและความเชื่อถืออย่างสมัยใหม่ อันเป็นไปตามความรู้และความเจริญของวิชาแพทย์”¹⁴

เรื่องที่เสฐียร โสเศศศึกษาไว้ นั้นเป็นเรื่องเก่าแก่ดั้งเดิม ซึ่งปัจจุบันก็ยังมีบางท้องถิ่นเชื่อถือและปฏิบัติอยู่ บางท้องถิ่นก็เลิกไปแล้ว แต่เรื่องเก่าแก่นี้มีคุณค่าต่อการศึกษาวิถีชีวิตพื้นบ้าน และเป็นคุณสมบัติของคนส่วนรวม เป็นสิ่งที่ประพุดติปฏิบัติกันมานาน จนกระทั่งความคิดของคนส่วนใหญ่ในสังคมเปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาการ แต่สิ่งนี้ก็ยังคงนับเป็นจาริตประเพณีที่เป็นเครื่องหมายของชาติอยู่

เสฐียร โสเศศกล่าวว่า

“ถ้าจะแบ่งคติความเชื่อถือและกิจพิธีที่จัดทำเกี่ยวกับเรื่องเกิด ก็แบ่งเหตุที่ทำออกได้เป็น 3 ประการ คือ

(1) เพื่อป้องกันเหตุร้ายอันอาจมีขึ้นแก่หญิงที่มีครรภ์ เพราะแต่ก่อนถือกันว่า ตอนที่เป็อันตรายได้ง่ายคือตอนที่จะเป็นมารดา

(2) เพื่อให้คลอดง่าย ไม่เป็นอันตรายถึงแก่เสียชีวิต ถือกันว่าตอนคลอดลูกสำคัญนัก ถึงกับเปรียบเทียบหญิงมีครรภ์เหมือนกับออกรบศึกของผู้หญิง หรืออย่างที่ชอบพูดเปรียบว่าเหมือนลงเรือเล็กข้ามทะเล ดินหนึ่งอยู่ในน้ำ อีกดินหนึ่งอยู่บนแคมเรือฉะนั้น

(3) เพื่อปกป้องรักษาทารกที่คลอด ซึ่งเป็นระยะที่มีร่างกายแบบบางและอ่อนแอตายง่ายให้รอดปากเหยี่ยวปากกา มีชีวิตเจริญเติบโตได้ต่อไป”¹⁵

ประเพณีเกี่ยวกับการเกิด ที่เสฐียร โสเศศกล่าวไว้ นี้คือ ประเพณีที่ชาวไทยโดยเฉพาะภาคกลางประพุดติสืบต่อกันมาตั้งแต่สมัยโบราณ ดังนั้นจึงเกี่ยวข้องกับความเชื่อในการป้องกันและปิดเป่าอำนาจร้ายที่คิดกันว่ามารบกวทำอันตรายทารกและมารดา ซึ่งส่วนใหญ่ก็จะเป็นการป้องกันและปิดเป่าด้วยวิธีการทางไสยศาสตร์ เป็นหลักฐานให้เราทราบถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความคิดเห็นและคติความเชื่อของคนในสมัยก่อน ได้อย่างดี

การแรกรับ

คำที่เกี่ยวข้องกับการแรกรับ ที่อธิบายไว้ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน มีดังนี้

rites, initiation พิธีบุพกิจ, พิธีแรกรับ พิธีที่กระทำเพื่อรับบุคคลเข้าสู่สถานภาพใหม่ เช่น จากเด็กเป็นผู้ใหญ่ หรือเพื่อรับเป็นสมาชิกของสมาคมลับ กลุ่มอายุ ลัทธินิกาย หรือพรรคพวกสมาคมใดสมาคมหนึ่ง ในพิธีเช่นนี้มักมีการกระทำทางไสยศาสตร์ปนอยู่ด้วย ¹⁶

rites, puberty พิธีวัยแรกรุ่น พิธีที่กระทำเวลาที่หนุ่มสาวเริ่มเข้าวัยรุ่น เพื่อแสดงว่าเข้าสู่สถานภาพเป็นผู้ใหญ่ หรือพร้อมจะสมรสได้ ในหมู่ชนบางพวก พิธีนี้มักมีการแยกบุคคลให้ออกไปอยู่ลำพังชั่วคราวนอกสังคม มีข้อห้ามประเภทอาหาร มีการทรมานกาย ให้การอบรมสั่งสอน เรื่องศีลธรรม และให้เครื่องหมายเครื่องประดับบางอย่างที่เห็นได้เพื่อแสดงสถานภาพใหม่ ¹⁷

ส่วนพจนานุกรมศัพท์คติชน อธิบายความหมายของ initiation ไว้ดังนี้

initiation คือพิธีแห่งความเปลี่ยนแปลงจากภาวะหนึ่ง เพื่อเข้าไปสู่ภาวะอื่น การเปลี่ยนแปลงนี้มีการกระทำที่ส่งผลหรือเป็นสัญลักษณ์ คือการทำพิธี การทดสอบ การผ่านประสบการณ์ที่ยากลำบาก การพิสูจน์ความทรหดอดทน ฯลฯ ซึ่งการกระทำเหล่านี้มีทั้งการกำหนด บังคับ หรือทำด้วยความเต็มใจ และเป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลง จากวัยรุ่นไปสู่วัยที่มีวุฒิภาวะ จากการไม่ใช่สมาชิก ไปสู่สมาชิกภาพของเผ่า ของลัทธิศาสนา หรือของสมาคมลับ การบวช การเรียนรู้ พลังอำนาจศักดิ์สิทธิ์ หรือเข้าไปสู่ภาวะศักดิ์สิทธิ์บางอย่าง พิธีแรกรับที่เป็นสัญลักษณ์ของการเปลี่ยนแปลงภาวะจากวัยรุ่นหนุ่มสาวไปเป็นความมีวุฒิภาวะมักจะเป็นอย่างเดียวกันกับการพิสูจน์ตัวเอง เพื่อเข้าไปร่วมเผ่า ร่วมลัทธิ หรือร่วมในสมาคมลับ และการทดสอบความทรหดอดทนจะต้องอาศัยความกล้าหาญและความอดทน (การอดอาหาร การตะไบฟัน หรือเราะฟันออก การเจาะหู เจาะจมูก หรือเจาะริมฝีปาก การกรีดเนื้อตัว การทำให้ร่างกายเป็นแผลเป็น การขริบอวัยวะเพศ การกรีดอวัยวะเพศในเพศชาย เป็นต้น) ¹⁸

ในสังคมต่าง ๆ ซึ่งจะต้องมีการแต่งงานและการสร้างครอบครัว การมีครรภ์ และการคลอดบุตรนั้น ถึงแม้ว่าการคลอดบุตรจะเป็นไปด้วยดีและเด็กทารกปลอดภัยแล้ว ก็มีเชื่อว่าการดูแลช่วยเหลือทารกจะหยุดอยู่เพียงเท่านั้น เพราะทารกยังจะต้องเติบโตขึ้นมาเพื่อใช้ชีวิตแบบคนปกติในสังคมอีก ในสังคมดั้งเดิมนั้น เด็ก ๆ หรือแม้แต่นางสาวก็นิยมสวมใส่วัตถุที่เข้าใจกันว่า มีอำนาจหรือแรงอาถรรพณ์ ที่จะดึงดูดให้พลังอำนาจเหนือธรรมชาติมาช่วยเหลือได้ หรือปิดเป่า

พลังอำนาจเหนือธรรมชาติที่ชั่วร้าย จะมาทำอันตรายให้พ้นไปได้ วัตถุนี้ก็คือเครื่องรางของขลัง
นั่นเอง

คนทั่วโลกต่างก็ยอมรับกันว่าช่วงเวลาระหว่างวัยทารก ไปจนถึงวัยรุ่นที่กำลังจะเป็นผู้ใหญ่
เป็นช่วงเวลาที่ถูกกดและเต็มไปด้วยปัญหานานัปการ ผู้คนในสังคมดั้งเดิมได้ตระหนักถึงความจริง
ข้อนี้ และวิธีแก้ไขความลำบากและความขัดข้องของพวกเขาก็คือ การขอความช่วยเหลือจากสิ่ง
เหนือธรรมชาติ และได้พยายามทุกวิถีทางที่จะให้ได้รับความช่วยเหลือนี้ ดังนั้นในขั้นตอนนี้จึงมี
พิธีสำหรับเด็กที่เจริญเติบโตมาจนถึงย่างเข้าสู่วัยผู้ใหญ่ ซึ่งในสังคมดั้งเดิมนั้น พิธีนี้จะจงที่จะ
กระทำสำหรับเด็กมากกว่าเด็กหญิง ส่วนเด็กหญิงนั้น ในช่วงเวลาที่กำลังมีประจำเดือน มักจะต้อง
ออกไปอยู่ที่บ้านพักสำหรับภาวะการมีประจำเดือนชั่วคราว ซึ่งอยู่นอกชุมชนออกไป เพราะผู้คน
ในสมัยนั้นจะหวาดกลัวโลหิตที่ไหลออกมาจากร่างกายของผู้หญิง แม้ว่าจะต้องยอมรับว่าเป็นภาวะ
ที่เกิดขึ้นได้ตามธรรมชาติก็ตาม

ในชนชาติต่าง ๆ ที่ยังป่าเถื่อน ยังไม่เจริญด้วยอารยธรรมนั้น พิธีแรกรับโดยทั่วไปจะสอดคล้อง
กับวุฒิภาวะทางร่างกาย แต่ก็ไม่จำเป็นเสมอไป ลักษณะเด่นของพิธีแรกรับสำหรับเด็กชายก็คือ
การโยกย้ายเด็กชายออกไปจากสังคมของผู้หญิงอย่างสมบูรณ์ และเขาจะต้องออกไปอยู่ตามลำพัง
ในที่ห่างไกล หรือเขตพื้นที่ที่กำหนดให้ ชั่วระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งอาจจะเป็นระยะสั้นหรือยาวก็ได้
และในสภาพแวดล้อมแบบนั้น จะต้องใช้ชีวิตอย่างไม่สุขสบาย เมื่อเขากลับมาจากการถูกจำกัด
ขอบเขตนี้แล้ว เขาจะไม่กลับเข้าไปสู่ชีวิตที่เป็นอิสระไร้การควบคุมอยู่กับผู้หญิงและเด็กอีกต่อไป
เนื่องจากเขากลายเป็นผู้ที่ “ถูกปั้นให้เป็นชาย” และตั้งแต่นั้น เขาจะคบหาสมาคมกับผู้ชายอื่น ๆ
และใช้ชีวิตตามแบบผู้ชายที่เป็นผู้ใหญ่แล้ว

พิธีที่เกี่ยวกับการแรกรับจะแตกต่างกันในเรื่องของรายละเอียด และความเข้มงวดรุนแรง
ซึ่งโดยทั่ว ๆ ไป จะประกอบด้วยการปฏิบัติต่อไปนี้เป็นหลัก

1. การทดสอบความอดทนและการบังคับตนเอง เช่น การอดอาหาร หรือทำตามข้อห้าม
ทางโภชนาการ การถูกบังคับไม่ให้พูด การเก็บกอดความกลัวหรือความเจ็บปวด และการยอมตาม
สิ่งใดก็ได้ที่จะเกิดขึ้นโดยไม่ขัดขืน
2. การปฏิบัติต่อร่างกาย เช่น การขริบอวัยวะเพศ การถอนฟัน หรือใช้ดินเหนียวป้ายบน
ร่างกาย ใช้สีทาตัว ฯลฯ
3. คำแนะนำให้ประพฤติปฏิบัติไปตามความนิยมของเผ่าหรือชุมชน หรือเชื้อชาติ

4. การร้ายรำ หรือแสดงท่าทาง ซึ่งเป็นเรื่องที่รู้กันอยู่ในเฉพาะหมู่คณะ และเป็นประเพณี ปรัมปราของเผ่าหรือชุมชน ในตอนนี้เองที่จะมีการแสดงวัตถุศักดิ์สิทธิ์ ที่ผู้เข้าพิธีจะถูกกำชับให้ เก็บซ่อนไว้ไม่ให้ผู้หญิงเห็น บางครั้งจะมีการแก้งทำเป็นตาย และฟื้นคืนชีพขึ้นมา ผู้เข้าพิธีอาจจะได้รับชื่อใหม่ และชื่อเดิมก็จะไม่มีใครรู้ฟื้นขึ้นมาอีก

พิธีเกี่ยวกับการแรกรับที่เข้มงวด หรือรุนแรงนี้ น่าจะเป็นการเพิ่มพูนอำนาจของผู้ชายที่ เติบโตเต็มที่แล้วให้แข็งแกร่งขึ้น และกลายเป็นแบบฉบับให้กับสถาบันต่าง ๆ แต่โดยทั่วไปแล้ว ผู้เข้าพิธีมักจะไม่ได้อ่านขั้นตอนของพิธีแล้วได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ใหญ่แล้วในทันทีทันใด และการเลิกพิธีบางอย่างก็จะเป็นแบบค่อยเป็นค่อยไป เช่น การห้ามรับประทานอาหารบางประเภท ก็ไม่ได้เลิกห้ามทันที การทดสอบความทรหดอดทนก็จะเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ซึ่งผู้เข้าพิธีก็จะต้อง ใช้ความอดทนอย่างสูง และในบางชุมชน ผู้เข้าพิธีก็จะต้องแสดงว่าคนเป็นนักรบผู้กล้าหาญก่อน จึงจะได้รับอนุญาตให้แต่งงานได้¹⁹

สำหรับเด็กผู้หญิงนั้น เมื่อเติบโตเป็นผู้ใหญ่ก็อาจจะมีการทำพิธีแรกรับในลักษณะที่เป็น การเตรียมตัวก่อนที่จะแต่งงาน ซึ่งในพิธีของสังคมหลายแห่งจะรวมไปถึงการแนะนำเรื่องการใช้ ชีวิตสมรสและหน้าที่ที่จะต้องกระทำ แต่ไม่เน้นพิธีที่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา

การย่างเข้าสู่วัยรุ่นนั้นแบ่งออกเป็น วัยรุ่นทางด้านกายภาพ และวัยรุ่นทางสังคม สำหรับ เด็กผู้หญิง ภาวะของความเป็นวัยรุ่นในทางร่างกายจะเห็นได้จากการที่หน้าอกขยายใหญ่ขึ้น กระดูก เจริญกรามกว้างขึ้น มีขนที่อวัยวะเพศ และเริ่มมีประจำเดือน ดังนั้นถ้าหากจะกล่าวถึงการเปลี่ยนแปลง จากความเป็นเด็กมาสู่ความเป็นผู้ใหญ่แล้ว สิ่งเหล่านี้คือเครื่องหมายของการเปลี่ยนแปลงในทาง กายภาพ แต่ในทางสังคมไม่ถือว่าเป็นการเปลี่ยนแปลง เพราะว่าเด็กผู้หญิงไม่ได้เริ่มมีประจำเดือน ตอนที่อายุเท่ากันทุกคน และพิธีที่เกี่ยวกับการแรกรับนั้นจะเน้นที่เด็กผู้ชายมากกว่าเด็กผู้หญิง

การสมรส

คำที่เกี่ยวข้องกับการสมรส ที่อธิบายไว้ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ - ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน มีดังนี้

marriage การสมรส, การแต่งงาน สถาบันสังคมซึ่งจัดเป็นรูปแบบที่สังคมยอมรับ เพื่อนำไปสู่การสร้างครอบครัว การสมรสแบ่งออกเป็น 2 ประเภทที่สำคัญ ๆ คือ (ก) การมีคู่ สมรสคนเดียว (monogamy) และ (ข) พหุสามีภรรยา (polygamy) คือการมีสามีหรือภรรยา

หลายคนในเวลาเดียวกัน การมีสามีหลายคนในเวลาเดียวกัน เรียกว่า พหุสามี (polyandry) และการมีภรรยาหลายคนเรียกว่า พหุภรรยา (polygyny)

การสมรสเป็นเครื่องแสดงถึงการอนุมัติทางประเพณี กฎหมาย และศาสนา ในการตั้งครอบครัวใหม่ และมักมีการแลกเปลี่ยนทางเศรษฐกิจควบคู่กันไปด้วย²⁰

การสมรส นับตั้งแต่การเริ่มต้น ไปจนกระทั่งคู่สมรสมาใช้ชีวิตอยู่ด้วยกันนั้น โดยทั่วไปเป็นกระบวนการที่ยืดยาวและมีขั้นตอนมากมาย ในสังคมต่าง ๆ จะมีการประกอบพิธีที่เกี่ยวกับการสมรส ซึ่งเป็นเครื่องแสดงว่ามีการเปลี่ยนแปลงสถานภาพของผู้ชายคนหนึ่งและผู้หญิงคนหนึ่ง และเป็นเครื่องหมายของการกำหนดรูปแบบของครอบครัวใหม่ที่สังคมจะต้องยอมรับ ดังที่ นักวิชาการอธิบายว่าการสมรส คือสถาบันอย่างหนึ่งของสังคม ซึ่งเป็นการกล่าวตามข้อกำหนดของวัฒนธรรม การสมรสคือ ความซับซ้อนของบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งอธิบายและควบคุมความสัมพันธ์ของคู่สมรสที่มีต่อกันและกัน ญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่าย ทายาทของทั้งสองฝ่าย และสังคมทั่วไป การสมรสเป็นสถาบันที่กำหนดคตินิยามหน้าที่ ความปลอดภัย และอื่น ๆ ของคู่ที่ได้ชื่อว่าสามีภรรยา และเป็นสถาบันที่กำหนดรูปแบบ และกิจกรรมของผู้ที่มีความสัมพันธ์กันในลักษณะของครอบครัวด้วย

เมื่อเด็กเติบโตขึ้นมาเป็นผู้ใหญ่ และได้รับการยอมรับให้เป็นสมาชิกของสังคมแล้ว สิ่งก็ตามมาก็คือวุฒิภาวะ และสิ่งที่จะแสดงให้เห็นวุฒิภาวะได้อย่างชัดเจนในสายตาของผู้คนทั่วไป ก็คือการมีครอบครัวนั่นเอง ในชุมชนหรือในสังคมบางแห่งจะต้องการให้คนในวัยหนุ่มสาวมารวมตัวกันเป็นกลุ่มที่มีความร่วมมือกัน เพื่อช่วยกันเลี้ยง ดูแล และอบรมเด็กที่อยู่ในชุมชน ซึ่งการที่จะบรรลุจุดประสงค์ข้อนี้ได้ก็ต้องให้หนุ่มสาวแต่งงานและมาใช้ชีวิตอยู่ด้วยกัน แต่ในเมื่อทั้งสองฝ่ายต่างก็มาจากครอบครัวของตน การที่จะมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันนั้น จะต้องอาศัยส่วนประกอบหลายอย่างที่จะทำให้อยู่ด้วยกันได้อย่างมีความสุข มีครอบครัวที่ดี มีความเจริญก้าวหน้าในชีวิต จึงต้องมีการทำพิธีต่าง ๆ ซึ่งในบางสังคมก็เป็นกระบวนการที่ซับซ้อนยุ่งยาก และใช้เวลายาวนานมาก

ขนบธรรมเนียม หรือพิธีเกี่ยวกับการสมรสในสังคมต่าง ๆ มักจะเริ่มต้นด้วยการที่ชายหญิงมีการรู้จักและเกี่ยวพาราสักกันก่อน ต่อจากนั้นก็คือการหมั้น และการแต่งงานตามลำดับ แต่การสมรสนี้เป็นเรื่องที่สร้างปัญหาให้กับผู้คนในสังคมได้ไม่น้อย ปัญหาทั่ว ๆ ไปก็คือคู่สมรสมีความจำเป็นต้องปรับตัวเข้าหากัน และปรับตัวให้เข้ากับญาติพี่น้องของทั้งสองฝ่าย นอกจากนี้ยังมีปัญหาอื่น ๆ อีกเช่น ความไม่ต้องการที่จะให้คนต่างตระกูลมารวมอยู่ในกลุ่มที่มีสายโลหิตเดียวกัน ความกลัวว่าคู่สมรสจะไม่มีบุตร และเลยไปถึงความกังวลที่ว่า หากมีบุตรแล้ว ทั้งคู่จะเลี้ยงดูบุตรได้หรือไม่ ไม่มีวิธีการใด ๆ ที่จะรับประกันได้ว่า การสมรสจะเป็นไปอย่างสมบูรณ์แบบ ไม่มีข้อ

บทพระองค์ และไม่มีวิธีแก้ปัญหาที่ชัดเจน สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี ที่จะนำมาใช้เมื่อชายหญิงสมรสกันแล้วอย่างได้ผลเต็มที่ ซึ่งผู้คนในสังคมต่างก็ตระหนักถึงความยากลำบากเหล่านี้ จึงมองว่าการสมรสนั้นเป็นจุดสำคัญจุดหนึ่งในการเปลี่ยนแปลงสภาพ ดังนั้นผู้คนส่วนหนึ่งจึงเกิดความรู้สึกว่า ภาวะความเปลี่ยนแปลงนี้จะนำไปอย่างปกติและปลอดภัยมากขึ้น ถ้าหากได้รับความช่วยเหลือจากสิ่งเหนือธรรมชาติ หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์นั่นเอง

ในสังคมที่มีวัฒนธรรมระดับด้อยนั้น มักไม่พิจารณาว่าการสมรสคือการที่ปัจเจกบุคคลสองคนมาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน แต่จะรู้สึกว่าเป็นสิ่งนี้คือ “การเปลี่ยนแปลงเงื่อนไข” คือการเปลี่ยนแปลงภาวะของชีวิตแบบหนึ่งไปเป็นอีกแบบหนึ่ง จากชีวิตโสดไปเป็นชีวิตสมรส จากครอบครัวหนึ่งไปสู่อีกครอบครัวหนึ่ง จากกลุ่มสังคมหนึ่งไปสู่อีกกลุ่มสังคมหนึ่ง และบ่อยครั้งที่จะเป็นการจากท้องถิ่นหนึ่งไปสู่อีกท้องถิ่นหนึ่ง ทำให้ขนบธรรมเนียมที่เกี่ยวกับการสมรสนี้มีจำนวนมาก และมีประเพณีเก่าแก่ดั้งเดิมที่ถ่ายทอดกันมาเป็นเครื่องช่วยควบคุมอย่างมีลักษณะ

สังคมทุกแห่งที่เป็นที่รู้จักกันในปัจจุบันจะมีขนบธรรมเนียมที่เกี่ยวกับการสมรส และต่างยอมรับกันว่า การสมรส คือการที่สังคมยอมรับภาวะของการอยู่ร่วมกันทั้งในด้านเพศ และด้านเศรษฐกิจของชายหญิงคู่หนึ่ง ซึ่งมีการตั้งสมมติฐานไว้ก่อนว่าเขาจะต้องอยู่ด้วยกันเป็นเวลานาน ดังนั้นจึงมีการสร้างกฎเกณฑ์ขึ้นมาว่า ทั้งสองฝ่ายมีสิทธิเท่าเทียมกันและมีข้อผูกพันระหว่างกัน ซึ่งข้อผูกพันนี้จะรวมไปถึงบุตรที่เกิดมาด้วย

ในวัฒนธรรมระดับด้อยความเจริญทั่วไปนั้น มีวิธีการต่าง ๆ ที่ผู้ชายจะได้ผู้หญิงมาเป็นภรรยาอยู่หลายวิธี รวมทั้งวิธีขูดคร่า และวิธีพากันหนีด้วย ซึ่งวิธีการดังกล่าวนี้คงจะมีอยู่ในสังคมดั้งเดิมมาก่อน แต่ต่อมา ในบางสังคมก็ใช้วิธีการเช่นนี้มาประกอบในพิธีสมรส โดยเป็นเพียงการแสวงหา และในบางสังคมก็มีการรุมตีเข้าป่า ผู้ที่จะต้องยึดตัวเข้าสาวไว้ ถ้าหากเข้าป่าสามารถยึดตัวเข้าสาวไว้ได้ เขาก็จะได้เข้าสาวมาเป็นภรรยา แต่ถ้าเขายึดไว้ไม่ได้ การสมรสนั้นก็จะเป็นโมฆะ

การสมรสนั้นไม่ใช่สิ่งที่เปิดกว้างให้กับปัจเจกบุคคลโดยไม่มีข้อจำกัดใด ๆ เลย ยังมีข้อห้ามและข้อจำกัดหลายประการ แต่ข้อห้ามที่สำคัญที่สุดนั้นคงจะเป็นเรื่องอินเซสต์ (incest taboo) ดังรายละเอียดต่อไปนี้

ข้อห้ามเรื่องอินเซสต์

สิ่งที่น่าสังเกตประการหนึ่งในเรื่องของการสมรสก็คือ ไม่มีสังคมใดที่อนุญาตให้มีการสมรสระหว่างพี่น้อง มารดากับบุตรชาย หรือบิดากับบุตรสาว ซึ่งข้อจำกัดหรือข้อห้ามนี้เรียกว่า

อินเซสต์ (incest) หมายถึงการร่วมประเวณีระหว่างญาติที่จารีตประเพณีของสังคมกำหนดว่า ห้ามสมรสกัน ²¹

ข้อห้ามเรื่องอินเซสต์นี้จะรวมไปถึงการห้ามสมรสกันระหว่างผู้ที่ถือว่าเป็นสมาชิกในกลุ่มญาติด้วย อินเซสต์ เป็นข้อห้ามที่เป็นสากล ใช้ปฏิบัติกันอยู่ในสังคมทั่วไป เนื่องจากเป็นพฤติกรรมที่ผู้คนไม่ยอมรับ ไม่ว่าจะเป็นสังคมที่เจริญด้วยอารยธรรม หรือยังเป็นอนารยธรรมอยู่ แต่ข้อห้ามนี้ยังมีการยกเว้นอยู่บ้างในบางสังคม เช่นในราชสำนักของอียิปต์ พวกฮาวาย และพวกอินคา เป็นต้น เพราะมีความเชื่อว่าการสมรสในระหว่างพี่น้องที่เป็นราชตระกูลเหมือนกันจะทำให้ไม่เสื่อมเสียวงศ์ตระกูลที่ศักดิ์สิทธิ์ และเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากเทพเจ้า การสมรสกับผู้ที่ไม่ใช่ญาติพี่น้องเท่ากับนำความศักดิ์สิทธิ์ไปปะปนกับความเป็นมนุษย์ธรรมดา ซึ่งจะก่อให้เกิดความเสียหายอย่างร้ายแรง

ถึงแม้ว่าอินเซสต์จะเป็นข้อห้ามที่เป็นสากล และถือปฏิบัติกันทั่วไปก็ตาม กลับปรากฏว่ามีเรื่องของการผิดประเวณีนี้ปรากฏอยู่ในนิทานปรัมปรา ตำนาน นิทานพื้นบ้าน และในวรรณคดีจำนวนมาก เช่น ผลงานของออตโต แรงค์ (Otto Rank) เรื่อง The Incest Theme in Literature and Legend: Fundamentals of a Psychology of Literary Creation ซึ่งระบุถึงเรื่องอินเซสต์ที่ปรากฏอยู่ในเรื่องราวตั้งแต่สมัยโบราณมาจนถึงเรื่องราวมัยใหม่

ทฤษฎีจิตวิเคราะห์ของซิกมันด์ ฟรอยด์ ได้เสนอแนวทางวิเคราะห์ที่อธิบายเรื่องข้อห้ามนี้ว่า ข้อห้ามเรื่องอินเซสต์เป็นปฏิกิริยาตอบโต้ความปรารถนาที่จะมีเพศสัมพันธ์กับญาติสนิทที่คงอยู่ในจิตไร้สำนึก ความรู้สึกอันแรงกล้านี้เกิดขึ้นในวงจรของครอบครัว คือเด็กชายจะเกิดความประทับใจในตัวมารดา ซึ่งเป็นเพศตรงข้ามกับเขา ความรักมารดาจะทำให้เขาเกิดความรู้สึกริษยาและเป็นปฏิปักษ์กับบิดา ซึ่งฟรอยด์เรียกความรู้สึกนี้ว่า ปมอิดิพัส (Oedipus complex) และถ้าหากเป็นบุตรสาวก็จะเกิดความรู้สึกเช่นนี้กับบิดา ซึ่งฟรอยด์เรียกว่า ปมอิเล็กตรา (Electra complex) อย่างไรก็ตาม ตัวบุตรชายเองจะรู้ตัวว่าเขาไม่ควรจะปล่อยให้ตัวเองมีความรู้สึกเช่นนี้ต่อไป เพราะถ้าหากบิดาของเขาล่วงรู้เข้า ก็จะต้องมีปฏิกิริยาโต้ตอบ ดังนั้นเขาจะต้องเลิกความรู้สึกเช่นนี้หรือมิฉะนั้นก็เก็บกดความรู้สึกไว้ ส่วนใหญ่แล้วความรู้สึกนี้จะถูกเก็บกดไว้ในจิตไร้สำนึก แต่ความปรารถนาที่จะได้ครอบครองมารดายังมีอยู่ และดำเนินไปภายในจิตไร้สำนึก ซึ่งฟรอยด์อธิบายเชิงสรุปว่า ลักษณะทั่วไปของอินเซสต์ ก็คือการมีปฏิกิริยาต่อแรงกระตุ้นที่ถูกกดตันอยู่ในจิตไร้สำนึก หรือการตอบโต้ความปรารถนาที่จะมีเพศสัมพันธ์กับมารดานั่นเอง

การสมรส เป็นการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอย่างหนึ่งในช่วงชีวิตของผู้คนทั้งชายและหญิง จุดประสงค์ของการกำหนดขนบธรรมเนียมหรือพิธีต่าง ๆ ก็คือ การทำให้ความสัมพันธ์ทางเพศระหว่างคู่สมรสมีความมั่นคงยั่งยืน ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นเบื้องต้นที่สำคัญมากในการกำหนดรูปแบบของวัฒนธรรม เพื่อเป็นการตอบสนองต่อสัจพจน์ในการมีคู่ อันเป็นธรรมชาติของสิ่งมีชีวิตในโลกนี้ ขนบธรรมเนียมและการประกอบพิธีก็จะจะเป็นไปตามความเชื่อ ซึ่งในแต่ละสังคมก็ จะมีความเชื่อแตกต่างกันไป วิธีการที่ปฏิบัติก็แตกต่างกัน แต่มีจุดมุ่งหมายคล้ายคลึงกัน

การตาย

คำที่เกี่ยวข้องกับการตาย ที่อธิบายไว้ในพจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน มีดังนี้

burial การฝัง, การกำจัดศพ คือการฝังศพ และกำจัดศพโดยวิธีการต่าง ๆ เช่น การเอาศพใส่เรือให้ลอยไป การเผา การทิ้งศพไว้กลางแจ้ง การทำมัมมี่ การฝังศพไว้ใต้ที่ขุดพื้น การฝังโดยการบรรจุภาชนะ หรือการทิ้งศพลงน้ำ ²²

ส่วนคำว่า **funeral** หรือ **พิธีศพ** คือพิธีกรรมที่ทำก่อนและระหว่างการกำจัดศพของผู้ตาย ²³

การตายคือภาวะสุดท้ายของมนุษย์ที่ใช้ชีวิตอยู่ในโลกนี้ แต่ในสังคมดั้งเดิมนั้น ความตายก็ไม่ใช่สิ่งสุดท้ายอย่างสิ้นเชิง เพราะผู้คนในสังคมดั้งเดิมเชื่อว่าวิญญาณเป็นสิ่งที่ไม่ตาย แต่จะคงความเป็นอมตะอยู่ตลอดไป แต่มนุษย์ทุกคนทราบดีว่าความตาย คือเครื่องหมายของการที่ร่างกายสิ้นสุด ไม่คงอยู่ ไม่มีตัวตนอีกต่อไป ความเชื่อที่ว่าในการผ่านสภาพจากภาวะทางโลกไปเป็นภาวะการคงอยู่ของวิญญาณเมื่อตายแล้ว มาจากความศรัทธาและจินตนาการ เป็นการวางแผนชีวิตในระยะยาวจากภาวะที่เกี่ยวกับทางร่างกาย มีตัวตนและสัมผัสแตะต้องได้ มาเป็นภาวะที่ไม่มีตัวตนที่ได้รับการสนับสนุนอยู่ในลัทธิความเชื่อในวัฒนธรรม เพราะผู้ที่ตายไปแล้วจะไม่อยู่ร่วมกับคนธรรมดาอีกต่อไป แต่จะมีอิทธิพลต่อคนทั่วไปในทางอ้อม และในโลกของมนุษย์นี้ วิญญาณจะลดความสำคัญลงไป

มนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทเดียวที่มีการฝังศพ ซึ่งการปฏิบัติแบบนี้ไม่ได้เกิดจากความรู้สึกที่จะทำให้ถูกสุขอนามัย แต่เป็นความคิดที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยดั้งเดิม และคิดเกี่ยวกับธรรมชาติและโชคชะตาของมนุษย์ด้วย มนุษย์ในสมัยโบราณมีวิธีจัดการกับศพในลักษณะที่เป็นพิธีกรรมชนิดหนึ่งคือ ไม่เพียงแต่นำศพไปฝังเท่านั้น แต่ยังมีการจัดอาหารและเครื่องมือเครื่องใช้บางอย่างให้ศพด้วย นี่คือการเชื่อที่ว่า ผู้ที่ตายไปแล้ว และอยู่ในหลุมฝังศพ ก็ยังมีความต้องการสิ่งเหล่านี้อยู่

ตั้งแต่สมัยดั้งเดิมมาแล้ว มนุษย์พยายามที่จะป้องกันไม่ให้วิญญาณของญาติพี่น้องหรือเพื่อนฝูงกลับมารบกวนผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ เพราะมีความเชื่อว่าวิญญาณเหล่านี้บางทีก็ไม่ได้ไปไหนแต่วนเวียนอยู่ใกล้ ๆ และเฝ้าดูผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ด้วยความปรารถนาที่จะกลับมาใช้ชีวิตร่วมกันอย่างเดิม บางกลุ่มก็เชื่อว่าวิญญาณของคนที่ยังมีชีวิตอยู่ตั้งแต่อายุยังน้อย ไม่มีโอกาสได้ใช้ชีวิตอย่างสนุกสนาน ร่าเริง หรือคนที่ตายโดยไม่มีทายาทสืบสกุล จะเป็นพวกที่มีความทุกข์มากที่สุด และเป็นอันตรายต่อคนที่ยังมีชีวิตอยู่อย่างมาก อาจจะมาหลอกหลอน ทำให้เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ หรือทำให้เดือดร้อนรำคาญ เป็นเหตุให้ต้องทำพิธีขับไล่หรือกำจัดความร้ายกาจนี้

นอกจากนี้มนุษย์ยังมีความกลัวในซากศพ ซึ่งสิ่งนี้สะท้อนให้เห็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับความไม่สะอาดอย่างเห็นได้ชัด ในสังคมบางแห่งถือว่าซากศพเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความสกปรกมัวหมอง และผู้ใดก็ตามที่สัมผัสกับซากศพก็จะ “สกปรก” ตามไปด้วย ดังนั้นจึงต้องทำพิธีให้ตนเองบริสุทธิ์อย่างน้อยก็ต้องอาบน้ำชำระล้างเนื้อตัว และซักเสื้อผ้าให้สะอาด หลังจากที่ได้สัมผัสกับซากศพมาแล้ว

เสฐียรโกเศศ กล่าวถึงประเพณีเกี่ยวกับการตายไว้ว่า สาเหตุที่ต้องมีการทำศพนั้นมีอยู่ 3 ประการคือ

(1) ทำพิธีเช่นไหว้อุทิศให้แก่ผู้ตาย โดยเข้าใจว่าผู้ตายมีลักษณะความเป็นอยู่คล้ายคลึงกับคนเป็น ต่างแต่อยู่กับคนละโลกเท่านั้น

(2) ทำพิธีปัดรังควาน ป้องกันผีร้ายมารบกวน

(3) ทำพิธีทางลัทธิศาสนา ด้วยความเคารพอาลัยระลึกถึงผู้ตาย ต้องการให้ผู้ตายได้รับประโยชน์แห่งความสุขในโลกหน้าให้มากที่สุด อันทางลัทธิศาสนาจะพึงให้ได้ เป็นการระลึกถึงคุณด้วยกตัญญูกตเวทิต์²⁴

ส่วนการปลงศพ หรือการกำจัดศพ มีอยู่หลายวิธี เช่นชนชาติที่ป่าเถื่อนก็ใช้วิธีทิ้งศพไว้แล้วย้ายถิ่นหนีไป หรือแขวนศพไว้บนต้นไม้ เอาไปทิ้งน้ำ ส่วนวิธีที่ใช้มากกว่าวิธีอื่นคือการฝังและเผา ซึ่งสังคมแต่ละแห่งก็มีความคิดแตกต่างกันไป คือชนชาติที่นับถือคริสตศาสนากับลัทธิอิสลามจะนิยมฝัง เพราะมีความเชื่อว่าในวันสิ้นโลกจะมีเทพบิดมาเป่าแตร คนที่ตายจะกลับฟื้นขึ้นมาโดยลุกขึ้นจากหลุม เพื่อรับคำพิพากษาครั้งสุดท้ายในบาปบุญที่ได้ทำไว้ในเวลาที่มีชีวิตอยู่

สำหรับการเผาศพนั้นเป็นวิธีกำจัดศพของผู้คนสมัยก่อนประวัติศาสตร์มาแล้ว ซึ่งอาจเป็นเพราะผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ไม่ต้องการทิ้งศพไว้ เนื่องจากเกรงว่าศัตรูจะทำให้เกิดเหตุร้ายแก่ศพ ถ้าเป็นพวกที่ใช้ชีวิตแบบเร่ร่อน จะนำศพไปด้วยก็ลำบากจึงเผาเสีย ส่วนที่เกี่ยวกับความเชื่อในลัทธิก็มี

เช่น คติของอินเดียก็ถือว่าไฟเป็นผู้ชำระบาปมลทินของคนตายได้หมดสิ้น และไฟเป็นผู้นำเอาส่วนที่ไม่ตาย คือวิญญาณลอยตามควันขึ้นไปบนสวรรค์

นอกจากนี้ก็ยังมีความเชื่อที่เป็นส่วนรวม คือเชื่อกันว่าถ้าไม่ทำศพตามลัทธิพิธีที่กำหนดไว้ จะเป็นบาปหนักและเป็นความเดือดร้อนต่อผู้ตาย ตัวอย่างเช่นธรรมเนียมของไทย ถือว่าถ้าไม่ได้เผาศพตามลัทธิพิธี ก็จะกลายเป็นผีดิบคู่ร้าย ไม่มีทางไปสุคติไปเกิด และวนเวียนอยู่เพื่อทำความเดือดร้อนให้แก่คนเป็น ลูกหลานก็ไม่สบายใจ จึงต้องเผาศพเสีย ธรรมเนียมของชาติอื่นก็มีเหมือนกัน ถ้าหากว่าไม่มีศพให้เผา เพราะไปตายไกลบ้านหรือหาศพไม่พบ ก็ต้องใช้วิธีเขียนชื่อผู้ตายแล้วทำพิธีเผา หรือชาวอินเดีย ใช้วิธีเอาหญ้าคามาคูกเป็นหุ่นรูปคน สมมติว่าเป็นผู้ตายแล้วทำพิธีเหมือนกับศพอื่น ๆ ²⁵

ถึงแม้ว่าผู้คนในสมัยดั้งเดิมจะเชื่อว่า วิญญาณเป็นสิ่งที่ไม่ตาย และสามารถเป็นอมตะอยู่ได้ตลอดไปก็ตาม แต่ทุกคนก็ตระหนักดีว่าความตาย คือเครื่องหมายของการสิ้นสุดของภาวะที่มีตัวตน ความเชื่อในการเปลี่ยนสภาวะจากทางโลกไปเป็นการคงอยู่ของวิญญาณในตอนที่ยังมีชีวิต มาจากจินตนาการของผู้คนมากกว่าอย่างอื่น ส่วนความคิดที่ว่าภาวะการดำรงชีวิตที่เปลี่ยนจากการมีชีวิตตนและสัมผัสได้ไปเป็นการไม่มีตัวตนนั้น ยังคงมีอยู่ในหลักเกณฑ์ที่ใช้ข้อพิสูจน์ของวัฒนธรรม เนื่องจากผู้ที่ตายไปแล้วนั้นจะไม่มีกรปรากฏตัวอย่างต่อเนื่องท่ามกลางคนเป็น แต่จะมีอำนาจแสดงตัวหรือทำให้รู้สึกในอำนาจนี้ได้เป็นครั้งคราว เนื่องจากผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่จะไม่ยอมรับว่าวิญญาณของผู้ตายจะอยู่ในสภาวะเดียวกันกับพวกเขาในโลกมนุษย์นี้

โอบเบล กล่าวว่า พิธีศพมีบทบาทหน้าที่พื้นฐานดังต่อไปนี้

1. การมีส่วนร่วมในการประกอบพิธี ด้วยความศรัทธาในความเป็นอมตะ เท่ากับเป็นการเตรียมการให้กับผู้ตาย หรือผู้ที่กำลังจะตายได้รู้ถึงวิธีการใช้ชีวิตที่เชื่อว่าเป็นอมตะนั้น
2. พิธีศพเป็นการกระทำที่ขลังและยืนยันว่าวิญญาณของผู้ตายได้แยกออกจากร่างอย่างแน่นอน ทั้งยังช่วยนำผู้ตายผ่านสภาพที่สำคัญที่สุดไปอย่างเหมาะสมและปลอดภัย
3. พิธีศพจะทำหน้าที่ช่วยปรับหรือจัดชุมชนเสียใหม่หลังจากที่สูญเสียสมาชิกในชุมชนไป และทำให้อารมณ์ที่ผันผวนของผู้คนในชุมชนเป็นปกติ เพราะว่าความตายเป็นสิ่งที่กระตุ้นให้เกิดความเศร้าโศก และคนที่คุ้นเคยกับผู้ตายย่อมจะไม่ชินกับสภาวะของการจากไป
4. ถ้าหากมีการเลี้ยงและการแจกของชำร่วยเข้ามาเกี่ยวข้องกับพิธีศพ พิธีศพจะเป็นเครื่องแสดงถึงฐานะและสถานภาพในสังคมของเจ้าภาพ

5. การประกอบพิธีคือสิ่งที่ให้สีสัน ความเข้มข้น และความซับซ้อนต่อชีวิต โดยลักษณะของการปฏิบัติพิธีนั่นเอง²⁶

สรุปเรื่องพิธีผ่านภาวะ

การเดินทางของชีวิตมนุษย์ในทุกขั้นตอนนี้ มนุษย์ได้สร้างข้อคิดเห็นหรือประเด็นสำคัญให้แก่สังคมในช่วงเวลาที่มีวิกฤตการณ์ของ “การผ่านสภาพ” ซึ่งวิกฤตการณ์แต่ละครั้งนี้เป็นเครื่องหมายของความเปลี่ยนแปลงของสถานภาพในสังคม พิธีกรรมและการฉลอง การคาดหวัง และความกังวลใจ ตลอดจนการเตรียมและการปฏิบัติ เหล่านี้ล้วนมีสีสันและให้ความคึกคักเร้าใจ ให้รสชาติในการดำเนินชีวิต มนุษย์ทุกคน แต่ละคนได้ทำหน้าที่ตามบทบาทของตนเอง ไม่มีใครที่สามารถหลีกเลี่ยงการเริ่มต้นและการจบสิ้นได้ ผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ใหญ่และเป็นแบบอย่างก็คือผู้ที่ผ่านวงจรทั้งหมดของการเกิด การเติบโตเป็นผู้ใหญ่ มีวุฒิภาวะ และตาย และได้แสดงความสามารถในกรอบที่วัฒนธรรมกำหนด ขณะที่เขาใช้ชีวิตอยู่ในสังคมที่เขาเกิดและตายนั้น

เรื่องของขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคมพื้นบ้านเป็นเรื่องที่กว้าง มีเนื้อหาสาระมากมายจนไม่อาจกล่าวไว้ในที่นี้ได้ทั้งหมด จึงจะกล่าวถึงเฉพาะเรื่องที่สำคัญและเห็นว่าจำเป็นต่อการศึกษาคติชนวิทยา และเป็นเรื่องของกลุ่มชนมากกว่าเรื่องของปัจเจกบุคคล เป็นการแสดงออกของประเพณี ทั้งในด้านนามธรรมและรูปธรรม เป็นระเบียบวิธีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมา และสามารถเปลี่ยนแปลงได้ คงอยู่ได้ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งสังคมของคนพื้นบ้านทั่วไป

ความเชื่อ

คนที่อยู่ร่วมกันในสังคมมาเป็นเวลานาน ย่อมจะมีความคิดหรือความเชื่อส่วนใหญ่เป็นไปในทำนองเดียวกัน ในสมัยโบราณ คนเรายังไม่มีความเจริญในด้านวัตถุเพียงพอ จึงมีความเชื่อในสิ่งที่ไม่มีตัวตนอันอยู่เหนือความเข้าใจของคน หรือสิ่งที่ไม่อาจหาเหตุผลมาพิสูจน์ได้ โดยเฉพาะเมื่อเกิดปรากฏการณ์หลาย ๆ อย่างที่ทำให้เกิดความไม่เข้าใจและความกลัว ส่วนมากก็จะยกให้เป็นเรื่องของสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เทวดา หรือภูตผีปิศาจ เป็นต้น เมื่อคนในสังคมเกิดเจ็บไข้ได้ป่วย เกิดภัยอันตราย ก็จะอาศัยความเชื่อเหล่านี้มาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้กำลังใจตนเอง และบุคคลรอบข้าง เพื่อให้ดำเนินชีวิตไปได้ด้วยความสุข ความเชื่อเหล่านี้เองที่เป็นสาเหตุให้คนในสังคมสร้างหลักประกันความมั่นคงทางจิตใจโดยการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมา

ความหมายของความเชื่อ

ความเชื่อหมายถึงการยอมรับนับถือ หรือยึดมั่นในสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่มีตัวตนและไม่มีตัวตน ว่าเป็นความจริงหรือมีอยู่จริง การยอมรับนับถือนี้อาจมีหลักฐานเพียงพอที่จะพิสูจน์ได้ หรืออาจจะไม่มีก็ได้

นักจิตวิทยาอาจจะใช้ศัพท์ว่า belief หรือ superstition กับความเชื่อก็ได้ แต่นักวิชาการของไทยมักจะกล่าวถึง belief ในแง่ของความเชื่อ และ superstition ในแง่ของความเชื่อโชคลาง ส่วนนักวิชาการชาวต่างประเทศจะใช้คำว่า superstition มากกว่า ดังที่เจน แฮโรลด์ บรุนเวนด์ กล่าวไว้ว่า “ผู้คนมักจะคิดว่า superstitions คือ ความเชื่อของปวงชน (popular beliefs) ที่ง่าย ๆ ตรงไปตรงมา ซึ่งไม่สามารถห้าม (ไม่ให้เชื่อ) ได้ด้วยเหตุผล หรือวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ดังนั้นจึงมักจะมีการใช้คำว่า “folk belief” แทน เพื่อให้รู้ถึงความหมายแฝงของคำว่า “folk” ที่เป็นนัยถึงความด้อยการศึกษา ความเชื่อและไม่ซับซ้อน”²⁷

อย่างไรก็ตาม บรุนเวนด์ก็ไม่เห็นด้วยกับการที่จะใช้คำว่า folk belief ในความหมายดังกล่าว เนื่องจาก superstition นั้น ไม่ได้หมายถึง belief อย่างเดียว แต่ยังรวมไปถึงพฤติกรรมและประสบการณ์ด้วย บางครั้งก็จะรวมอุปกรณ์ และคำกล่าวหรือบทกลอน หรือคำที่มีเสียงสัมผัส นอกจากนี้ยังกล่าวได้ว่าคนทุกคนจะต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลของข้อสมมติ หรือสมมติฐานที่อยู่เบื้องหลังความเชื่อนี้ และจะต้องมีความเชื่อหรือปฏิบัติสิ่งที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อในระดับหนึ่ง เขาสรุปว่า ผู้คนในโลกนี้มีความเชื่อ และข้อเท็จจริงนี้ทำให้เกิดการสังเกตความเชื่อต่าง ๆ ในวงกว้าง สังเกตคำพูดและการปฏิบัติต่าง ๆ ด้วย²⁸

Dictionary of Superstitions อธิบายว่า superstition คือ “อำนาจหรือพลังศักดิ์บางอย่างหนึ่งของพฤติกรรมของมนุษย์ ซึ่งทำให้เกิดความหวังที่จะเอาชนะพลังอำนาจที่ชั่วร้าย และความหวังที่มีอิทธิพลต่อโชคชะตาของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง”²⁹ พลังนี้ครอบคลุมถึงลักษณะและแง่มุมของชีวิตทุกแง่มุม และรวมไว้ซึ่งคำทำนาย (divination) เวทมนตร์ (spell) การบำบัด (cure) เสน่ห์ (charm) เครื่องหมายและลาง (sign and omen) พิธีกรรม (ritual) และข้อห้าม (taboo) ด้วย ส่วนเวย์แลนด์ ดี. แฮนด์ (Wayland D. Hand) ใช้ทั้งคำว่า superstition และ popular belief แต่จะเน้นที่คำว่า superstition มากกว่า สำหรับหนังสือเล่มนี้จะใช้ว่า ความเชื่อ ซึ่งหมายรวมทั้งความเชื่อพื้นบ้าน คำกล่าวที่เกี่ยวกับความเชื่อและการปฏิบัติด้วย

บรูเนเวนค์อธิบายว่า ถึงแม้ว่าความเชื่อต่าง ๆ จะประกอบด้วยความเชื่อและการปฏิบัติก็ตาม แต่ก็มักจะถ่ายทอดด้วยคำพูด ซึ่งคำพูดเหล่านี้พรรณนาถึง *เงื่อนไข* (อาจจะเป็น *เครื่องหมาย สัญลักษณ์ เครื่องแสดง หรือ สาเหตุ*) และ *ผลลัพธ์* ที่น่าจะเป็น เช่น

“ถ้าพระจันทร์ทรงกลด (*เครื่องหมาย*) ฝนจะตก (*ผลลัพธ์*)”

“ถ้าเจ็ยงตายให้หงายท้อง (*สาเหตุ*) ฝนจะตกในไม่ช้า (*ผลลัพธ์*)”

บรูเนเวนค์อธิบายว่าตัวอย่างความเชื่อเรื่องงูตาย ซึ่งเป็นการกระทำโดยเจตนาของมนุษย์ที่สร้าง *สาเหตุ* เพื่อให้เกิด *ผลลัพธ์* นี้ เรียกว่า *มายาการ* หรือ *magic* ซึ่งหมายถึงความเชื่อและการปฏิบัติที่มุ่งให้เกิดผล นอกจากนี้เขายังให้ตัวอย่างความเชื่อที่พรรณนาถึง *การเปลี่ยนแปลง* นั่นก็คือ ถ้า *เครื่องหมาย* ถูกต้อง การกระทำจะ *เปลี่ยนแปลง* *ผลลัพธ์* ที่คาดไว้ให้เป็นอย่างอื่นเช่น

“ถ้าทำกระจกแตก (*เครื่องหมาย*) จะโชคร้ายไปเจ็ดปี (*ผลลัพธ์*) นอกจากนี้จะเก็บเศษกระจกแล้วเอาไปทิ้งในสายน้ำไหล (*การเปลี่ยนแปลง*)”

“ถ้ามองเห็นดาวตก (*เครื่องหมาย*) ให้พูดว่า ‘เงิน’ สามครั้งก่อนที่มันจะหายไป (*การเปลี่ยนแปลง*) แล้วจะโชคดี (*ผลลัพธ์*)”

คำจำกัดความของ *superstition* ที่รวมเอาลักษณะโครงสร้างเหล่านี้ไว้ทั้งหมดคือ คำจำกัดความของอลัน คันดิส ที่อธิบายว่า “*superstition* คือการแสดงออกตามแบบประเพณีดั้งเดิมของสภาวะอย่างหนึ่งหรือมากกว่า และผลลัพธ์อย่างหนึ่งหรือมากกว่า ด้วยเครื่องหมายของสภาวะบางอย่างและสาเหตุอื่น ๆ”³⁰

ในเมื่อความเชื่อคือการแสดงออกตามแบบประเพณีดั้งเดิม มันจึงมีลักษณะเป็นคติชน ซึ่งแตกต่างจากข้อมูลคติชนแบบอื่น ๆ ตรงที่ว่าข้อมูลนี้ขึ้นอยู่กับการสรุปสภาวะกับผลลัพธ์ หรือสาเหตุและผล สำหรับโลกปัจจุบันที่วิทยาการเจริญก้าวหน้า การสรุปนี้อาจจะหละหลวม ไม่แน่นอน แต่ความเชื่อและพฤติกรรมหรือการปฏิบัติที่เกี่ยวกับความเชื่อก็ยังแพร่หลายไปอย่างกว้างขวางในสังคมทุกระดับชั้น

ความเชื่อเก่าแก่โบราณบางอย่างที่ตกทอดมาถึงปัจจุบัน ทำให้เกิดการประเพณีปฏิบัติบางอย่างขึ้นมา เช่นในสังคมตะวันตก จะไม่ใช้เลข 13 ตามโรงแรม โมเต็ล แแถวที่นั่งบนเครื่องบิน คนบางส่วนมีความเชื่อในการใช้ *wish bone* คือใช้กระดูกหน้าอกของสัตว์ปีกเช่นไก่หรือนกในการอธิษฐานหรือตั้งความปรารถนา ฯลฯ ในสังคมไทยก็ยังมีกระดูกขี้ยามเวลาประกอบพิธี มีการห้ามเช่น ไม่เผาศพวันศุกร์ (ห้ามเผาผีวันศุกร์) มีความเชื่อเรื่องการใช้อาหารบางชนิดในงานมงคลและการห้ามใช้อาหารบางชนิดในงานอย่างเดียวกัน ฯลฯ

มีความเชื่อจำนวนมากที่น่าจะเกิดขึ้นจากการให้เหตุผลผิดพลาด เนื่องจากยึดประสบการณ์เป็นหลัก คือการสรุปว่าเหตุการณ์อย่างหนึ่งที่เกิดขึ้น น่าจะเป็นสาเหตุของสิ่งที่ตามมา เช่น การที่มีชนกันเวลารับประทานอาหาร แล้วทำนายว่าจะมีแขกมาหา เชื่อว่ามดชนไข่แล้วฝนจะตก หรือพระจันทร์ทรงกลดแล้วฝนจะตก เป็นต้น ความเชื่อทำนองนี้มีเรื่องที่เป็นความเชื่อส่วนตัวมากมาย เช่น นักศึกษาคนหนึ่งทำข้อสอบได้ดีมาก และคิดว่าทำได้ดีเพราะสวมเครื่องรางอย่างหนึ่งเข้ามาสอบ ในการสอบครั้งต่อไปเขาก็จะสวมเครื่องรางชิ้นนั้นเข้ามาเพื่อเป็นกำลังใจ ซึ่งเป็นผลทางด้านจิตใจและจิตวิทยาด้วย ถ้าเขาคิดว่าโชคของเขาขึ้นอยู่กับความเชื่อมากกว่าจะคิดถึงกระบวนการทำงานของจิตใจของตนเองแล้ว ความเชื่อนั้น ๆ ก็จะได้รับ การสนับสนุน การปฏิบัติเช่นนี้คือการที่มนุษย์มีแนวโน้มที่จะเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ ต้องการเชื่อในสิ่งที่เหนือธรรมชาติ และสามารถทำนายเหตุการณ์หรือควบคุมเหตุการณ์ได้

ในเมื่อความเชื่อของแต่ละบุคคลอาจเกิดขึ้นได้จากการให้เหตุผลผิดพลาดเพราะยึดประสบการณ์เป็นหลัก และมีสิ่งสนับสนุนโดยบังเอิญ ก็เป็นไปได้ว่าจะต้องมีความเชื่อเฉพาะตัว และการประพฤติปฏิบัติส่วนตัวจำนวนมากมายับไม่ถ้วนที่ไม่เคยเข้ามาสู่วงจรของข้อมูลคติชนเลย แต่กระนั้นความเชื่อส่วนบุคคลก็มีแนวโน้มที่จะเข้ามาอยู่ในแบบแผนเก่าแก่ดั้งเดิมได้ และบ่อยครั้งที่ความเชื่อเก่าแก่โบราณจะกลายเป็นสิ่งที่ทันสมัย เช่น ความเชื่อว่ามีแม่ย่านางเรือ ความเชื่อเรื่องผีสาวเทวดา ความเชื่อเกี่ยวกับการปลูกต้นไม้ เป็นต้น

การจำแนกประเภทของความเชื่อ

เวย์แลนด์ ดี. แชนด์ ผู้เป็นบรรณาธิการเฉพาะเรื่องความเชื่อในการรวบรวมข้อมูลคติชนตีพิมพ์เป็นเล่ม ชื่อ The Frank C. Brown Collection of North Carolina Folklore ได้รวบรวมความเชื่อไว้เป็นจำนวนมากและจำแนกความเชื่อออกเป็นหัวข้อใหญ่ ๆ 4 หัวข้อ คือ

เรื่องวงจรชีวิตของมนุษย์ (the cycle of human life)

เรื่องสิ่งเหนือธรรมชาติ (the supernatural)

เรื่องจักรวาลวิทยาและโลกมนุษย์ (cosmology and the natural world)

เรื่องที่เป็นความเชื่อเบ็ดเตล็ด (miscellaneous superstitions)

หัวข้อทั้ง 4 หัวข้อนี้มีเนื้อหาสาระมากมาย ซึ่งแชนด์ได้แบ่งประเภทย่อย ๆ ซอยออกไปอีกได้ 14 ประเภท ดังนี้

ความเชื่อเกี่ยวกับวงจรชีวิตของมนุษย์ (Superstitions related to the cycle of human life)

แฮนด์แบ่งความเชื่อประเภทนี้ออกเป็น 7 กลุ่ม คือ

1. การเกิด วัยทารก วัยเด็ก (Birth, Infancy, Childhood)
2. ร่างกายมนุษย์ ยากกลางบ้าน (Human Body, Folk Medicine)
3. บ้าน อาชีพพื้นบ้าน (Home, Domestic Pursuits)
4. เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในสังคม (Economic, Social Relations)
5. การเดินทาง การคมนาคม (Travel, Communication)
6. ความรัก การเกี่ยวพาราตี การสมรส (Love, Courtship, Marriage)
7. ความตายและประเพณีการทำศพ (Death and Funereal Customs)

ความเชื่อกลุ่มที่ 1 กลุ่มที่ 6 และกลุ่มที่ 7 สอดคล้องกับจุดประสงค์ในการประกอบพิธีผ่านภาวะถึง 3 ประการ คือ การเกิด การสมรส และการตาย

ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งเหนือธรรมชาติ (Superstitions concerned exclusively with the supernatural)

แฮนด์ระบุว่าหัวข้อนี้เกี่ยวข้องกับเฉพาะสิ่งเหนือธรรมชาติหรือเหนือวิสัย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เรื่องการทำคุณไสย (Witchcraft) ภูตผี (Ghosts) การปฏิบัติทางมายาการ (Magical Practices) ถือเป็นกลุ่มที่ 8

ความเชื่อเกี่ยวกับจักรวาลวิทยาและโลกมนุษย์ (Superstitions related to cosmology and the natural world)

แฮนด์แบ่งความเชื่อประเภทนี้ออกเป็น 5 กลุ่ม คือ

9. ปรากฏการณ์ของจักรวาล ได้แก่ เวลา ตัวเลข และฤดูกาล (Cosmic Phenomena: Times, Numbers, Seasons)
10. ดินฟ้าอากาศ (Weather)
11. สัตว์และการเลี้ยงสัตว์ (Animal Husbandry)
12. การตกปลาและการล่าสัตว์ (Fishing and Hunting)
13. พืชและการเพาะปลูก (Plants, Plant Husbandry)

ความเชื่อเบ็ดเตล็ด (Miscellaneous superstitions)

คือความเชื่อทั่ว ๆ ไปที่ไม่จัดอยู่ในประเภทที่กล่าวมาแล้ว ถือเป็นกลุ่มที่ 14

ความเชื่อทั้ง 14 กลุ่ม มีรายละเอียดและตัวอย่างดังนี้

1. การเกิด ภัยทารก ภัยเด็ก เรื่องของการเกิดจะเกี่ยวข้องกับความเชื่อพื้นบ้านมากมาย และมีอยู่ในทุกสังคม เช่น เชื่อว่าถ้าหญิงมีครรภ์ได้คลอดได้ท้องข้างจะคลอดง่าย ในสังคมไทยสมัยโบราณจะห้ามเตรียมของใช้บางอย่างไว้ก่อนที่เด็กจะคลอด มีการอยู่ไฟ การทำพิธีร้อนกระดัง การทำขวัญวัน ทำขวัญเดือน ฯลฯ ความเชื่อบางอย่างอาจจะมีอิทธิพลมาตั้งแต่โบราณแล้ว เช่น ถ้าเด็กมีตำหนิบนร่างกาย เชื่อว่าเป็นเพราะมารดาได้พบเห็นวัตถุ หรือมีวัตถุที่เป็นรูปเดียวกับตำหนินั้นมากระทบตัวมารดา หรือถ้ามีเด็กเสียชีวิต ญาติพี่น้องจะทำเครื่องหมายไว้ด้วยการใช้ปูนที่กินหมาก หรือมินหม้อปาย เพื่อที่จะได้กลับมาเกิดใหม่ในครอบครัวเดิม ความเชื่อที่ว่าหญิงมีครรภ์ต้องพยายามทำใจให้สบายและพยายามพบเห็นแต่สิ่งที่สวยงาม ส่วนในการเลี้ยงเด็กก็มีความเชื่อหลายอย่างเช่นการตั้งชื่อ การเปลี่ยนทรงผมเด็กที่เจ็บป่วยบ่อย ๆ เป็นต้น

2. ร่างกายมนุษย์ ยกกลางบ้าน เป็นความเชื่อที่มีมาตั้งแต่สมัยดั้งเดิมเช่นเดียวกัน มนุษย์เราเวลาที่เจ็บป่วย หรือตกอยู่ในภาวะวิกฤตบางอย่าง มักจะนึกถึงการรักษาด้วยแบบโบราณตามสัญชาตญาณ ถึงแม้ว่าการแพทย์แผนปัจจุบันจะเจริญมากแล้วก็ตาม บางทีก็มีการนำมายาการกับวิทยาศาสตร์มาผสมผสานกัน เช่นการใช้ยาสมัยใหม่ในลักษณะที่เป็นความเชื่อโบราณ หรือการรักษาโรคบางอย่างแบบพื้นบ้าน เช่นโรคสะอึก กุ้งยิง หูด กลาก เกื้อน โรคปวดข้อ โรคหวัด และแม้แต่โรคมะเร็งก็มี นอกจากนี้ก็มีอุบัติเหตุ เช่น การห้ามเลือด การรักษาแผลตะปูตำ กระดูกหัก ก้างปลาติดคอ ดำน้ำพริกกระเด็นเข้าตา เป็นต้น

3. บ้าน อาชีพพื้นบ้าน คือความเชื่อที่เกี่ยวกับงานในบ้าน การทำอาหาร การเย็บปักถักร้อย การดูแลบ้าน และสิ่งของเครื่องใช้ในบ้าน ตัวอย่างเช่น ห้ามร้องเพลงในครัว ดำน้ำพริกครกแตก ต้องบวชชี 7 ปี ความเชื่อเรื่องอาหารต้องห้ามเช่น ไข่ตายโคม ไข่ปลา ผลไม้แปด อาหารขึ้นสูตรท้ายในงาน ความเชื่อเรื่องเสื้อผ้า เช่น ไม่เย็บเสื้อกับตัว ไม่สวมเสื้อใหม่วันเสาร์ เป็นต้น

4. เศรษฐกิจ ความสัมพันธ์ในสังคม เป็นความเชื่อเกี่ยวกับการติดต่อสัมพันธ์เรื่องการค้าขาย บรรดาพ่อค้าแม่ค้ามักเชื่อว่า ถ้าลูกค้าคนแรกเข้ามาในร้านแล้วไม่ซื้อสินค้าเลย วันนั้นจะขายไม่ดีทั้งวัน และจะไม่ยอมให้ลูกค้าคนแรกซื้อเชื่อ ส่วนเรื่องเกี่ยวกับการคบหาสมาคมก็มี เช่น คนสองคนเดินไปด้วยกัน จะไม่เดินแยกให้เสาหรือต้นไม้ผ่ากลาง เพราะจะโชคร้าย นอกจากนี้ยังมีเรื่อง

ของการพนันและการเสี่ยงโชคต่าง ๆ เช่น ถ้าเดินไปพบเงินตกอยู่ในวันที่ลอตเตอรี่ออกก็ห้ามเก็บ เพราะจะขัดลาภ ความเชื่อส่วนบุคคลของนักพนัน การพกเครื่องรางบางอย่างเพื่อให้มีโชคลาภ เป็นต้น

5. การเดินทาง การคมนาคม ความเชื่อแบบนี้เปรียบเสมือนสิ่งป้องกันเวลาที่เราจะเข้าไปใน “พื้นที่อันตราย” เช่น ความเชื่อเรื่องเวลาที่ จะออกเดินทาง ลางบอกเหตุต่าง ๆ ลางสังหรณ์เวลาที่ จะเดินทาง การดูเส้นเดินทางในลายมือ การไม่เดินทางทางน้ำ การสักการะสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามทางที่ผ่าน เช่น ศาล วัด ศาลเจ้าพ่อหลักเมือง เป็นต้น

6. ความรัก การเกี่ยวพาราสี การสมรส ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องเหล่านี้มีมากในสังคมทุกแห่ง ทั้งความเชื่อและข้อห้าม เพราะการมีคู่ นั้นเป็นเรื่องธรรมชาติของมนุษย์ การปฏิบัติไปตามความเชื่อย่อมทำให้เกิดความสบายใจ เช่นในสังคมอเมริกันตั้งแต่สมัยโบราณ เจ้าสาวจะต้องแต่งกายด้วย “ของเก่า ของใหม่ ของยืม ของสีฟ้า” ในสังคมไทยก็มีขึ้นตอนมาก ต้องควั่น ดูกุญชยาม มีความเชื่อเรื่องคนที่ เป็นเนื้อคู่ ดวงสมพงษ์กัน ความเชื่อว่าจะหญิงสาวโสดถ้าเป็นเพื่อนเจ้าสาวครบ 3 ครั้งแล้วจะไม่ได้แต่งงาน ความเชื่อว่าจะมีดวงเป็นสีของแม่มา ย เป็นต้น

7. ความตายและประเพณีการทำศพ ความเชื่อเรื่องนี้สะท้อนให้เห็นว่าความรู้สึกในส่วนลึกของมนุษย์นั้นคือความกลัวตาย มนุษย์จะหวาดกลัวลางหรือเหตุการณ์บางอย่างเช่น นกแสกร้อง สุนัขหอน แมวดำกระโดดข้ามศพ ความเชื่อเรื่องการทำศพคนที่ตายแบบธรรมดา และตายแบบผิดปกติ เช่นผีตายโหงไม่ควรนำเข้าบ้าน การไว้ทุกข์ การเซ่นไหว้ดวงวิญญาณ เป็นต้น

8. การทำคุณไสย ภูตผี การปฏิบัติทางมายาการ ความเชื่อกลุ่มนี้กว้างมากและแพร่หลาย อยู่ในสังคมทุกแห่ง มีทั้งการใช้เวทมนตร์คาถา การสาปแช่ง การทำเสน่ห์ การทำพิธีค้นหาศพที่ฝังไว้ การใช้เครื่องรางของขลัง หรือพกวัตถุมงคลติดตัว การปฏิบัติพิธีกรรมทางไสยศาสตร์ ฯลฯ

9. ปรัชญาการณของจักรวาล ได้แก่เวลา ตัวเลข และฤดูกาล ความเชื่อกลุ่มนี้เป็นเรื่อง ของจักรวาลทั้งหมด เช่น น้ำขึ้นน้ำลง ลม รุ่งกินน้ำ และการเคลื่อนไหวของสิ่งที่อยู่บนฟ้า มนุษย์เราสนใจสิ่งเหล่านี้มาเป็นเวลานานแล้ว และมองปรัชญาการณธรรมชาติบางอย่างว่า อาจจะเป็นสิ่งที่บอกเหตุล่วงหน้า เป็นการเตือน เป็นเรื่องประหลาดหรือปาฏิหาริย์ และอาจเป็นลางบอกเหตุร้าย เช่น สงคราม ภัยธรรมชาติ ถ้าปรัชญาการณนั้น ๆ ไม่ได้เกิดขึ้นมาเป็นประจำ ก็จะพิจารณาว่าเป็นเรื่อง ของลางสังหรณ์หรือนิมิตบางอย่าง เช่น สุริยุปราคา จันทรุปราคา ดาวหาง ดาวตก หรือผีพุ่งไต้ ฯลฯ

นอกจากนี้ยังมีเรื่องของเวลา เช่น วัน เวลาที่เกี่ยวข้องกับโหราศาสตร์ เป็นต้นว่าวันเกิดและ เวลาตกฟาก วันปีใหม่ วันนักขัตฤกษ์ ความเชื่อเรื่องตัวเลขเช่น ชายสามโบสถ์ หญิงสามผัว คบ

ไม่ได้ แมวห้าหมาหก ตกถูกในครัวเรือนไม่ดี ความเชื่อเรื่องฤดูกาลเช่น ดูช้างให้ดูหน้าหนาว ดูสาวให้ดูหน้าร้อน เป็นต้น

10. **ดินฟ้าอากาศ** ความเชื่อเกี่ยวกับดินฟ้าอากาศมักเป็นสัญญาณบอกเหตุต่าง ๆ เช่น คนอเมริกันเชื่อว่า ถ้าเห็นสุนัขกินหญ้า ฝนจะตกในไม่ช้า คนไทยเชื่อว่า มดคนไข้ ฝนจะตก ฟ้าแดงจะมีพายุ ฟ้าแดง ปรากฏชม เวลาฝนตกฟ้าคะนองให้ใช้ผ้าคลุมกระจก เป็นต้น

11. **สัตว์และการเลี้ยงสัตว์** เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสัตว์หลายอย่างซึ่งมักเป็นสัตว์ที่อยู่ใกล้ตัว เช่น ถ้าหนูกัดผ้า ห้ามดำน้ำเพราะมันจะยิ่งกัดมากขึ้น สัตว์บางอย่างเป็นมงคล สัตว์บางอย่างไม่เป็นมงคล ความเชื่อเรื่องการดูแลลักษณะของสัตว์ สัตว์บางอย่างใช้เป็นยารักษาโรคแบบพื้นบ้านได้ เช่น ตู๊กแกใช้แก้โรคตาขโมย ชีแมลงสาบเผาไฟผสมน้ำผึ้งใช้เป็นยาขับจี้เทาของเด็กเกิดใหม่ ความเชื่อว่าสัตว์บางอย่างมาอยู่ในบ้านแล้วจะเป็นมงคล เช่น ผึ้ง เป็นต้น

12. **การตกปลาและการล่าสัตว์** ความเชื่อเรื่องนี้เกิดขึ้นมาเพราะในสมัยโบราณนั้น การล่าสัตว์เป็นสิ่งที่ทำนายนไม่ได้ หากมนุษย์ล่าสัตว์ไม่ได้ก็คือต้องอดอาหาร จึงมีความเชื่อและการปฏิบัติมากมาย เช่น ห้ามก้าวข้ามคันเบ็ด เชื่อว่าถ้าไปล่าสัตว์แล้วงูเลียตัดหน้าจะล่าสัตว์ไม่ได้ การทำพิธีต่าง ๆ ก่อนไปล่าสัตว์ การปฏิบัติตนของผู้ล่า และครอบครัวที่อยู่ทางบ้าน เป็นต้น

13. **พืชและการเพาะปลูก** ความเชื่อในการปลูกพืชเกิดขึ้นมาตั้งแต่สมัยโบราณเพราะมนุษย์ต้องอาศัยพืชผลในการเลี้ยงชีพ มีความเชื่อในการปลูกพืชตามข้างขึ้นข้างแรม การปลูกตามระยะเวลาในปฏิทิน ตามฤดูกาล พืชบางอย่างมีสรรพคุณในทางยา เป็นยาป้องกันพิษ หรือยารักษาโรค พืชบางอย่างมีความลึกลับอยู่ในตัว เช่น ละครแห่ง บางอย่างเชื่อกันว่ามีวิญญาณ หรือสิ่งเหนือธรรมชาติสิงสู่อยู่ เช่น ตะเคียน ว่านบางชนิด กล้วยตานี พืชบางอย่างมีความศักดิ์สิทธิ์แฝงอยู่เช่น ข้าว (คือความเชื่อเรื่องแม่โพสพ) ต้นโพธิ์ เป็นต้น

14. **ความเชื่อเบ็ดเตล็ด** คือความเชื่อทั่ว ๆ ไปที่ไม่จัดว่าอยู่ในกลุ่มความเชื่อทั้ง 13 กลุ่มที่กล่าวมาแล้ว เช่น การตั้งความปรารถนา การอธิษฐาน ความเชื่อเรื่องโชคคิและโชคร้ายทั่วไป

ความเชื่อ เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมาจากชีวิตประจำวันของผู้คน จากสังคม ความเชื่อจึงมักสะท้อนให้เห็นสภาพสังคม ชีวิตความเป็นอยู่ของผู้คน ความคิด ค่านิยม ตลอดจนวิถีทางการดำเนินชีวิตของผู้คนในสังคม ความเชื่อเป็นสิ่งที่ถ่ายทอดสืบต่อกันมาในลักษณะของมรดกทางสังคมที่ทำให้ผู้คนในกลุ่มมีความรู้สึกนึกคิดเป็นอย่างเดียวกัน

ยากกลางบ้านและการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน

ยากกลางบ้านและการรักษาโรคแบบพื้นบ้าน (folk medicine) คือการรักษาโรคที่เน้นหนักไปในทางด้านใช้ความเชื่อเป็นส่วนประกอบสำคัญ

การรักษาโรคแบบพื้นบ้านเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่ดั้งเดิม เนื่องจากวิทยาการในสมัยโบราณยังไม่เจริญก้าวหน้า ผู้ที่ทำหน้าที่รักษาโรคภัยไข้เจ็บก็คือพระ พ่อมดหมอผีหรือผู้ใช้เวทมนตร์คาถา ในการรักษาโรค ยาและการรักษาโรคในสมัยดั้งเดิมจะประกอบด้วยสิ่งเหล่านี้คือ ส่วนประกอบของเครื่องยา วิธีการ โลกทัศน์ ส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับเรื่องไสยศาสตร์ทั้งสิ้น

นักคติชนวิทยาแบ่งยากกลางบ้านหรือยาพื้นบ้านออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ คือ

1. ยาพื้นบ้านตามธรรมชาติ (Natural folk medicine) ซึ่งเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่ามนุษย์เรามีปฏิกิริยาโต้ตอบต่อธรรมชาติแวดล้อม และเกี่ยวข้องกับการแสวงหาวิธีการรักษาโรคด้วยการใช้สมุนไพร พืช แร่ธาตุ และสัตว์ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญของธรรมชาติมาช่วย ผู้คนจะใช้สมุนไพรเป็นตัวยามากกว่าอย่างอื่น สมุนไพรเป็นสิ่งที่ใช้อยู่ในวัฒนธรรมเก่าแก่ดั้งเดิม และในบางกรณีการใช้สมุนไพรรักษาโรคลงกลายเป็นวิถีทางที่เข้าไปสู่การรักษาด้วยยาสมัยใหม่อีกด้วย

ยารักษาโรคพื้นบ้านตามธรรมชาติเป็นสิ่งที่เก่าแก่โบราณและคนในสังคมต่าง ๆ ใช้ปฏิบัติกันอยู่อย่างกว้างขวาง การรักษาที่ทำกันอยู่ทั่ว ๆ ไป เป็นแบบสมัยเก่า ซึ่งคนไทยเราใช้คำว่า “ยากกลางบ้าน” สมาชิกในแต่ละครอบครัว ในแต่ละสังคมมักจะรู้จักวิธีการรักษาแบบนี้ เพราะมีการถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังคนอีกรุ่นหนึ่งเรื่อย ๆ สมุนไพรใช้รักษาได้ทั้งคนและสัตว์ นอกจากนี้ก็ยังมีแร่ธาตุและสารบางอย่างในสัตว์ที่เชื่อกันว่ารักษาโรคได้ เช่น ชีแมลงสาบ ในตัวมนุษย์เช่น ปัสสาวะ ในอวัยวะบางอย่างของสัตว์ ในดินเหนียว ดินโคลน ฯลฯ

2. ยาพื้นบ้านที่เกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนา (Magico – religious folk medicine) ซึ่งบางครั้งก็เรียกว่ายาพื้นบ้านที่ลึกลับ หรือมีมนต์ขลัง ในการรักษาโรคอาจจะใช้เครื่องรางของขลัง คำพูดที่ศักดิ์สิทธิ์ เวทมนตร์คาถา และกิริยาท่าทางที่ขลัง ซึ่งเป็นกระบวนการก่อนสมัยวิทยาศาสตร์และวิทยาการที่เจริญแล้ว³¹

การรักษาแบบนี้เกี่ยวข้องกับศาสนาตั้งแต่แรก บางศาสนาก็เชื่อกันว่าการรักษาโรคนั้นเป็นการรักษาในนามของเทพเจ้า เช่น นักบุญ เป็นตัวแทนของพระเจ้าผู้สามารถรักษาโรคได้ ในบางสังคมก็มีการรักษาโรคโดยการใส่เวทมนตร์ เรียกว่า powwowing (การรักษาด้วยเวทมนตร์) ผู้ที่รักษาคือหมอผี วิธีการรักษาเป็นแบบโบราณคือ ใช้การพูดประกอบกับใช้เครื่องรางของขลัง มี

การจับต้องสัมผัสร่างกาย เพื่อรักษาความเจ็บป่วยของคนและสัตว์ การรักษาแบบนี้ขึ้นอยู่กับโลกทัศน์เก่าแก่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีความเป็นเอกภาพ หรือความเป็นหนึ่งในตัวของมัน (เช่น สวรรค์ โลกมนุษย์ สัตว์ และธรรมชาติ) ในเอกภาพนี้จะมีอำนาจสองชนิดร่วมกัน คือ อำนาจของความชั่วร้ายซึ่งอยู่ในตัวปีศาจ และลูกน้องของปีศาจคือพวกพอมด และอำนาจที่ดี ซึ่งอยู่ในตัวพระเจ้า ตัวนักบุญ และตัวหมอผี ผู้เป็นสื่อในการนำพลังอำนาจจากพระเจ้ามารักษาคนป่วย ผู้คนมักเข้าใจกันว่าความเจ็บไข้ได้ป่วยนั้นเกิดจากภูตผีปีศาจใช้อำนาจอันชั่วร้ายส่งเข้ามาในตัวคนหรือสัตว์ ดังนั้นจึงต้องขับไล่ออกไปด้วยเวทมนตร์ที่ใช้ในการประกอบพิธีกรรม หรือคำพูดที่ขลัง ศักดิ์สิทธิ์ หรือของขลัง³²

การเล่นพื้นบ้าน

การเล่น (game หรือ folk game) คือแบบของพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมาทางกายภาพ เป็นไปตามความสมัครใจ ไม่ใช่การสนองตอบความต้องการด้านชีววิทยาโดยตรง

การเล่นเป็นสิ่งที่มนุษย์พอใจจะกระทำด้วยตัวเอง คือถ้าบุคคลใดต้องการที่จะเข้าไปร่วมเล่นหรือฝึกหัดในกิจกรรมการเล่น ในขณะที่คนอื่นกำลังเล่นอยู่ ถ้าเขาคิดว่าเป็นสิ่งที่ทำให้สนุก สนานเพลิดเพลิน เขาก็สามารถเข้าไปร่วมในกิจกรรมการเล่นนั้นได้ โดยไม่ต้องมีใครบังคับ และตัวเขาเองก็ไม่ได้คาดหวังว่าจะได้อะไรจากการเล่นนั้น ๆ นอกจากความสนุกสนานเท่านั้น

การเล่นบางประเภทก็มีลักษณะที่แยกตัวออกมาจากความเป็นจริงทางด้านเวลาและสถานที่ ตัวอย่างเช่นการเล่น “บ้าน” ในขณะที่เด็ก ๆ เล่น “บ้าน” นั้น เด็กจะสร้างบทบาทและอาณาจักรของตนเองขึ้นมาในจินตนาการ และสิ่งที่เขาเล่นหรือกระทำไป จะปรากฏและเป็นไปเฉพาะในโลกใบเล็ก ๆ ของเขาเท่านั้น เมื่อการเล่นนี้หยุดไป ไม่ว่าจะผ่านไปด้วยความสมัครใจของผู้เล่น หรือมีผู้ขัดจังหวะก็ตาม ก็แสดงว่าบรรยากาศของการเล่นนี้ได้กลับไปสู่ความเป็นจริงแล้ว

การเล่น มีอยู่ในทุกวัฒนธรรม และผู้ที่มีส่วนร่วมในการเล่นนี้ก็คือคนทุกวัยไม่ว่าจะเป็นเด็กหรือผู้ใหญ่ แต่ในวงการคติชนวิทยาทั่วไปยังอธิบายความหมายของคำว่า การเล่น หรือ game ไว้ไม่ชัดเจนเพียงพอ เช่น พจนานุกรมศัพท์คติชน อธิบายว่า game คือ “รูปแบบต่าง ๆ ของสิ่งที่ทำให้เพลิดเพลิน เครื่องหย่อนใจ หรือกีฬา”³³ ซึ่งกิจกรรมที่ทำให้เพลิดเพลินหรือเป็นเครื่องหย่อนใจของคนในแต่ละสังคมจะไม่เหมือนกัน แต่โดยทั่ว ๆ ไปแล้ว การเล่นมักจะมีการแบ่งผู้เล่นออกเป็น 2 ฝ่าย คือ ผู้ชนะกับผู้แพ้ ถ้าหากการเล่นนั้น ๆ ไม่มีการแพ้ชนะ มันจะเป็นนันทนาการ (recreation) ไม่ใช่การเล่นที่เรียกว่า game

ด้วยเหตุนี้การเล่นจึงแตกต่างกับกิจกรรมอื่น ๆ ตรงที่ว่า มันจะเกี่ยวข้องกับการแข่งขันระหว่างบุคคลอย่างน้อย 2 คน มีกฎเกณฑ์ที่ชัดเจนแน่นอนที่ทุกคนทราบได้ หรือมีฉันทันทีเป็นกฎเกณฑ์ที่แฝงอยู่ ซึ่งทำให้เกิดการปฏิสัมพันธ์ในระหว่างผู้เล่น กฎนี้จะช่วยตัดสินว่าใครเป็นผู้ชนะและใครเป็นผู้แพ้

เมื่อพูดถึงการเล่น เรามักจะคิดถึงการเล่นของเด็กก่อนอย่างอื่น การเล่นจะแพร่กระจายจากเด็กคนหนึ่งไปยังเด็กอื่น ๆ ด้วยการถ่ายทอดด้วยปาก และได้รับอิทธิพลบางส่วนจากพ่อแม่ จากครู หรือผู้นำในนั้นทางการ การเล่นที่บ้านมักจะยึดถือแบบแผนการเล่นเก่า ๆ โดยไม่พยายามเปลี่ยนแปลง

เจน แฮโรลด์ บรุนแวนด์ อธิบายว่า การเล่นที่บ้านมักจะเป็นการเล่นที่ขึ้นอยู่กับการเล่นเคลื่อนไหวร่างกาย (การก้าวเท้า การวิ่ง การกระโดด การเล่น ฯลฯ) หรือเป็นกิจกรรมทางสังคมแบบง่าย ๆ (การไล่จับ การซ่อนตัว การต่อสู้กัน การเล่นเกม ฯลฯ) หรือเป็นการเล่นตามโอกาส (การทอดเต้า เล่นไพ่ ฯลฯ) หรือเกี่ยวกับตัวเลข (การนับ การเลือก ฯลฯ)³⁴

การจำแนกประเภทของการเล่นที่บ้าน

บรุนแวนด์กล่าวว่า การเล่นเป็นสิ่งที่จำแนกค่อนข้างลำบาก นักจิตวิทยาอาจจะใช้หลักเกณฑ์ที่เกี่ยวข้องกับลักษณะพื้นฐานของการเล่น เช่น การเคลื่อนไหวร่างกาย การใช้วัตถุ หรือการใช้ความคิด และกล่าวถึงการเล่นที่แท้จริง (true game) ว่าเป็นการเล่นที่มีส่วนประกอบของการแข่งขัน มีโอกาสที่จะชนะ โอกาสที่จะแพ้ มีกฎเกณฑ์บังคับ ส่วนการเล่นประเภทอื่น ๆ นอกเหนือไปจากการเล่นที่แท้จริง มีดังนี้

1. เครื่องหย่อนใจ (Pastime) หรือเครื่องบันเทิงใจ (Amusement) เป็นการเล่นแบบดั้งเดิมที่ใช้เล่นในยามว่าง ส่วนใหญ่จะเป็นกิจกรรมของผู้เล่นเดี่ยว ๆ เช่นการเคาะลูกบอล การเล่นเกมข้าง เล่นลูกดิ่ง เล่นจับตาข่าย (เล่น 2 คน แต่ไม่มีการแข่งขัน) เล่นกระโดดเชือก ฯลฯ แต่ถ้าการเล่นเหล่านี้กลายเป็นการแข่งขันด้านทักษะและความอดทน มันก็จะกลายเป็นการเล่นที่แท้จริงไป

2. การเล่นที่ใช้การเคลื่อนไหวของร่างกาย (Game of physical action) เป็นการเล่นที่แข่งขันทางด้านสุขภาพ คือความแข็งแรง และทักษะ ของปัจเจกบุคคลหรือของกลุ่ม เช่น การไล่จับ การเล่นเกมซ่อนหา การกระโดดเชือก การเล่นเกมพลั่ว การวิ่งแข่งขัน เป็นต้น

3. การเล่นเกี่ยวกับวัตถุ (Game involving manipulation of objects) คือการเล่นที่มีการใช้วัตถุต่าง ๆ ประกอบ เป็นวัตถุตามธรรมชาติ เช่น ก้อนหิน กิ่งไม้ ดิน พืช หรือวัตถุที่มนุษย์

ประดิษฐ์ขึ้นมา เช่น ลูกบอล ลูกหิน ไม้ ฯลฯ การเล่นเกมนี้ต้องการความชำนาญ หรือความแคล่วคล่องว่องไวมากกว่าความแข็งแรงของร่างกาย

4. การเล่นที่เกี่ยวกับความคิด (Game of mental activity) คือการเล่นที่ต้องใช้ความคิด เช่นการทาย การทายปริศนา การคิดเลข การเลือก เป็นการฝึกสมองมากกว่าการเคลื่อนไหวร่างกาย ³⁵

เราสามารถสรุปได้ว่าการเล่นพื้นบ้าน เป็นการแสดงออกทางพฤติกรรมที่มีรูปแบบที่ซับซ้อนและน่าศึกษา การเล่นบางอย่างที่ไม่ใช่การเล่นที่แท้จริง แต่เป็นเพียงเครื่องหย่อนใจ จะเกิดขึ้นและอาจคงอยู่ในระยะเวลาสั้น ๆ การเล่นบางอย่างอาจจะเป็นสิ่งที่เก่าแก่ แต่ยังคงอยู่ในประเพณีปรัมปรา และสืบทอดต่อมาเป็นมรดกของสังคม แบบของการเล่นอาจจะแตกต่างกันไปบ้าง เมื่อมีการถ่ายทอดจากวัฒนธรรมหนึ่งไปยังอีกวัฒนธรรมหนึ่ง จากกลุ่มอายุหนึ่งไปยังอีกกลุ่มอายุหนึ่ง แต่บทบาทหน้าที่ในสังคมจะยังคงเดิม ไม่ว่าจะเป็นอย่างเก่าหรือของใหม่ นั่นก็คือให้ความสนุกสนานเพลิดเพลิน และการเล่นบางอย่างยังเป็นส่วนประกอบสำคัญของพิธีกรรม หรือเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ทำให้เกิดความสามัคคีและช่วยจัดระเบียบของสังคมด้วย

ขนบธรรมเนียมตามปฏิทิน

ขนบธรรมเนียมแบบนี้หมายถึงช่วงเวลาที่มึเหตุการ์ณสำคัญที่ผิดไปจากชีวิตประจำวันและอาจจะมึงานฉลอง งานรื่นเริง เช่น วันขึ้นปีใหม่ วันคริสต์มาส วันสำคัญทางศาสนา วันสงกรานต์ เป็นต้น วันนักขัตฤกษ์บางวันก็มีความสำคัญต่อคนทั่วประเทศ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา พระมหากษัตริย์ วันคล้ายวันเกิดผู้ปกครองประเทศ ผู้คนในประเทศต่าง ๆ หรือสังคมต่าง ๆ จะมีการประพุดติปฏิบัติต่าง ๆ เพื่อแสดงออกถึงความรักชาติ และเพื่อกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกที่ดีต่อระบอบการปกครอง แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดก็คือความเชื่อที่ว่าปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมโดยการประกอบพิธีกรรมบางอย่าง จะทำให้เกิดผลดีต่อผู้คนในสังคมอย่างมาก เช่น ทำให้ฝนตกอย่างอุดมสมบูรณ์ หรือฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล นอกจากนี้ยังสามารถคาดการณ์ล่วงหน้า เพื่อความเป็นอยู่ที่ดีของประชาชน เช่น การทำนายสภาพของดินฟ้าอากาศ ผลิตผลทางเกษตรกรรม ทำให้ประชาชนเกิดความอุ่นใจ มั่นใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพวกชาวไร่ชาวนาที่ต้องพึ่งพาอาศัยธรรมชาติในการประกอบอาชีพ

นอกจากนี้ ขนบธรรมเนียมหลายอย่างยังเป็นโอกาสที่ทำให้ผู้คนได้มาพบปะชุมนุมกันเพื่อการรื่นเริง มีบรรยากาศสนุกสนาน สมาชิกในชุมชนได้มารวมกลุ่มกัน และมีการปฏิสัมพันธ์กัน ขนบธรรมเนียมจึงเป็นสิ่งที่ชักนำปัจเจกบุคคลเข้ามาสู่กลุ่มได้ด้วย

เทศกาลเฉลิมฉลอง

เทศกาลเก่าแก่ส่วนใหญ่จะมีกำเนิดมาจากความเชื่อทางศาสนา ซึ่งถ้าหากไม่ใช่การบูชาเทพยดาอย่างที่เคยกระทำกันมา ก็จะเกิดจากความเกรงกลัวในปรากฏการณ์ธรรมชาติ ความเชื่อในสมัยแรกเริ่มนั้นก็ได้รับอิทธิพลจากธรรมชาติ ที่มีการแสดงออกในลักษณะที่ต่อต้านอำนาจของมนุษย์ และแรกที่สุดจะเกี่ยวข้องกับความต้องการและขนบธรรมเนียมของพวกที่มีอาชีพเกษตรกรรม กับพวกที่เลี้ยงสัตว์ทั่วไป มากกว่าที่จะเกี่ยวข้องกับอำนาจจากพระเจ้าหรือสวรรค์ ต่อมาการแสดงออกหรือการปรากฏนี้มีเทพยดาเป็นตัวแทน เทพยดาเหล่านี้มีพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลงง่าย ไม่คงเส้นคงวามีอำนาจที่มนุษย์คาดเดาไม่ได้ ซึ่งมนุษย์จะต้องประกอบพิธีให้เทพยดาเหล่านี้เป็นพิเศษเพื่อเอาใจหรือเพื่อหลีกเลี่ยงให้พ้นจากความโกรธ แต่อย่างไรก็ตาม เทพยดาที่ต้องรับรู้ในความต้องการของมนุษย์และยอมรับในข้อเท็จจริงที่ว่า ถ้าหากมนุษย์ไม่มีความจงรักภักดีต่อเทพยดาแล้ว เทพยดาก็จะไม่ได้รับการบูชาหรือบวงสรวงอย่างที่ต้องการ

สรุป

ขนบธรรมเนียมประเพณี การเฉลิมฉลอง หรือเทศกาลต่าง ๆ นั้นเป็นสิ่งที่มิมีขึ้นตั้งแต่สมัยดั้งเดิม เมื่อมนุษย์มีความเชื่อในพลังอำนาจที่สูงกว่ามนุษย์ และมีความต้องการที่จะทำให้ตนเองสอดคล้องกับธรรมชาติ ตอนที่มนุษย์ยังไม่มี ความเจริญเพียงพอนั้น มนุษย์ต้องประสบกับความทุกข์ทรมานเมื่อมีการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล ดินฟ้าอากาศที่ทำให้พืชผลประสบกับปัญหา ไม่มีอาหารเลี้ยงชีวิต โรคระบาด ฯลฯ ความกลัวความอดอยากยากแค้นและความตาย ทำให้มนุษย์ต้องแสวงหากำลังใจด้วยการประกอบพิธีกรรม ซึ่งเป็นการปฏิบัติเพื่อทำให้อำนาจศักดิ์สิทธิ์บางอย่างพอใจ เพื่อความอยู่รอด และการดำรงชีวิตอยู่ได้ด้วยดี

เชิงอรรถที่ 8

1. พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525, หน้า 125.
2. Jan Harold Brunvand, **The Study of American Folklore: An Introduction** (New York: W. W. Norton & Co., Inc., 1968), p. 198.
3. Ibid.
4. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 105.
5. อุทัย หิรัญโต, สารานุกรมศัพท์สังคมวิทยา – มานุษยวิทยา, ม.ป.ท., ม.ป.ป., หน้า 62.
6. Charlotte Seymour – Smith, **Macmillan Dictionary of Anthropology** (London: Macmillan Press Ltd, 1986), p. 69.
7. Jan Harold Brunvand, **The Study of American Folklore: An Introduction**, p. 198.
8. เสฐียร โกเศศ, ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต การเกิด, กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์แม่คำพาง, 2531, หน้าคำนำ.
9. Charlotte Sophia Burne, **The Handbook of Folklore** (London: Senate, 1996), p. 194.
10. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 314.
11. Maria Leach, ed. **Standard Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend** (New York: Funk & Wagnalls, 1959), pp. 945 – 946.
12. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 313.
13. เรื่องเดียวกัน, หน้า 314.
14. เสฐียร โกเศศ, ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต การเกิด, หน้า 13.
15. เรื่องเดียวกัน, หน้า 15.
16. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 313.
17. เรื่องเดียวกัน, หน้า 313 – 314.
18. Maria Leach, ed. **Standard Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend**, p. 525.
19. Charlotte Sophia Burne, **The Handbook of Folklore**, p. 200.
20. พจนานุกรมศัพท์สังคมวิทยา อังกฤษ – ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, หน้า 216.

21. เรื่องเดียวกัน, หน้า 184.
22. เรื่องเดียวกัน, หน้า 49.
23. เรื่องเดียวกัน, หน้า 158.
24. เสฐียร โกเศศ, **ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต การตาย**, กรุงเทพฯ ฯ : สำนักพิมพ์แม่คำผง, 2531, หน้า 33.
25. เรื่องเดียวกัน, หน้า 113 – 119.
26. E. Adamson Hoebel, **Anthropology: The Study of Man** (New York: The Scarecrow Press, Inc., 1962) , p. 329.
27. Jan Harold Brunvand, **The Study of American Folklore: An Introduction**, p. 178.
28. Ibid.
29. Iona Opie, and Moira Tatem, eds. **A Dictionary of Superstitions** (Oxford: Oxford University Press, 1989).
30. Jan Harold Brunvand, **The Study of American Folklore: An Introduction**, p. 178.
31. Don Yoder, "Folk Medicine," in **Folklore and Folklife: An Introduction**, ed. Richard M. Dorson (Chicago: University of Chicago Press, 1972) , p. 192.
32. Ibid., p. 203.
33. Maria Leach, ed. **Standard Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend**, p. 431.
34. Jan Harold Brunvand, **The Study of American Folklore: An Introduction**, p. 226.
35. Ibid., p. 228.